

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI

**ABDULLA QODIRIY NOMLI JIZZAX DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI**

PEDAGOGIKA - PSIXOLOGIYA FAKULTETINING

“PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA” KAFEDRASI

“Himoya qilishga ruxsat beraman”

Pedagogika-psixologiya fakulteti dekani

_____prof.X.A.Meliyev

“ ____ ” _____ 2012 y.

51418000 – **Maktabgacha ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavr**
darajasini olish uchun

“Bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlashda oila, mahalla va o'quv
muassasasi hamkorligining amaliy ahamiyati” mavzusida bajarilgan

B I T I R U V M A L A K A V I Y I S H I

Abdujalilova Nafisa Abdurazak
qizi

Kat.o'qit. M.Usmonova

Jizzax – 2014

MUNDARIJA

KIRISH	3
I TA'LIMDAGI ISLOHATLARNING TALABALAR BOB. TARBIYASIDAGI ROLI	7
1.1. Uzlaksiz ta'lim tizimining talabalar tarbiyasidagi roli	7
1.2. Talabalarning barkomol shaxs sifatida shakllanishida didaktikaning o'rni	20
1.3. Oilada mustaqil ta'lim olish talabalar tarbiyasidagi muhim omil	31
Birinchi bobga doir xulosalar	
II TALABALAR TARBIYASIDA JAMOAT TASHKILOTLARI BOB. VA TA'LIM MUASSASASI HAMKORLIGINING AHAMIYATI	39
2.1. Talabalar tarbiyasining oiladagi qadriyatlarni o'rganish jarayoni bilan uyg'unligi	39
2.2. Talabalarning vatanparvarlik tafakkuri shakllanishida mahallaning roli	44
2.3. O'quv yurtlari faoliyati modernizasiyalashuvining tarbiya jarayoniga ta'siri	52
Ikkinchi bobga doir xulosalar	
UMUMIY XULOSA VA TAKLIFLAR	76
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYHATI	79
ILOVALAR	81

KIRISH

Muammoning dolzarbligi. Bo'lajak yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash, tarbiyalash mamlakatimizda demokratik islohatlarni chuqurlashtirish va fuqoralik jamiyatini rivojlantirish, ijtimoiy iqtisodiy jabhalarning modernizasiyalashuvi, oliy ta'lim taraqqiyoti va talabalarni tarbiyalash jarayoni bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu jarayonda talabalar tarbiyasida milliy qadriyatlar imkoniyatlaridan, oila, mahalla va o'quv yurtlari hamkorligidan samarali foydalanishni yanada takomillashtirish amaliy ahamiyat kasb etadi. Respublikamizda ta'limda amalga oshirilayotgan islohatlarning pirovard natijasi ham mutaxassislarning o'z vazifalariga, burchiga, ixtisosligiga bo'lgan munosabatida aks etadi. Bunday sharoitda mafkuraviy va axloqiy tamoyillarning o'zgarishi ham bo'lajak mutaxassislarning umumiy saviyasi, tarbiyasi va mutaxassis sifatida tayyorgarligiga, ularning ilmiy pedagogik fanlarni chuqur o'rganganligi holatiga bevosita bog'liqdir.

Mavzuning dolzarbligi yana shu bilan belgilanadiki, birinchi navbatda talabalarning axloqiy, kasbiy, ilmiy dunyoqarashini yuksaltirishda jamoat tashkilotlarning tarbiyaviy faoliyatining ijobiy ta'siri ahamiyatlidir. Talabalarning yetuk mutaxassis sifatida ta'lim olishida o'quv tarbiyaviy jarayonning muntazam suratda takomillashuvi, ularni modernizasiyalashayotgan jamiyatda malakaviy jihatdan yetuk mutaxassis sifatida tayyorlash, yangi demokratik qadriyatlarning mazmunini anglashi, tushinishlari zaruriyati bilan ham izohlanadi. Ikkinchidan, mamlakatimizning taraqqiyotida yangi davrga kirilganligi, ya'ni taraqqiy etgan davlatlar qatoridan joy olish uchun barcha imkoniyatlarining mavjudligi ham bo'lajak mutaxassislarning tarbiyasiga alohida e'tibor berish lozimligini talab qiladi.

Talabalar ilmiy, siyosiy, ma'naviy dunyoqarashining yuksalishi, ularning tabiyasi kelajakda bevosita amaliyot bilan bog'liq bo'lganligi uchun ham muhim rol o'ynaydi. Talabalar tarbiyasida ta'sirchan uslublar, vositalardan ta'lim jarayonida foydalanish, uning mazmunini ta'limdagi islohatlar natijalari bilan boyitish ham muhim rol o'ynaydi.

Modernizasiyalashgan ta'lim sohasida talabalarni tarbiyalash, bo'lajak pedagogni ijtimoiy iqtisodiy hayotga, yuqori darajadagi ixtisoslikga ega bo'lgan pedagog sifatida tayyorlash bilan bog'liq bo'lganligi uchun ham muhim amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov "...shu boisdan ham, o'z haq huquqini taniydigan, o'z kuchi va imkoniyatlariga tayanadigan, yon atrofida sodir bo'layotgan voqeya hodisalarga mustaqil yondosha oladigan, ayni zamonda shaxsiy manfaatlarini mamlakat va xalq manfaatlari bilan uyg'un holda ko'radigan, har jihatdan barkomol insonlarni tarbiyalash vazifasi istiqloq yillarida biz uchun hal qiluvchi masalaga aylandi"- deb ta'kidlaganlar¹. Ushbu metodologik ahamiyatga ega bo'lgan xulosa ham bitiruv malakaviy ishning va tanlangan mavzuning dolzarbligidan dalolat beradi.

Bitiruv malakaviy ishning maqsadi: bo'lajak pedagoglar tarbiyasida ta'lim jarayoni, oila va mahallaning ma'naviy o'rni va tarbiyaviy yo'nalishdagi tadbirlar mazmuni samaradorligining pedagogik shart-sharoitlarini o'rganish.

¹ Karimov I.A Yuksak manaviyat yengilmas kuch.Toshkent "Ma'naviyat" 2008 B 77

Tadqiqotning obyekti: ta'limni modernizatsiyalash va fuqoralik jamiyatini rivojlantirish sharoitida bo'lajak pedagoglar tarbiyasidagi muhim omillar va ushbu jarayonda jamoat tashkilotlari hamkorligi ilmiy tahlili jarayoni.

Tadqiqotning predmeti: ta'limdagi demokratik mazmundagi islohatlar davrida bo'lajak pedagoglar tarbiyasi usullari, mazmunining uyg'unlashuvida oila, mahalla, ta'lim muassasalari aloqalarining mazmun, shakl va metod va vositalari.

Bitiruv malakaviy ishning vazifasi:

- ta'limni modernizatsiyalash sharoitida bo'lajak mutaxassislarining tarbiyasida uzluksiz ta'limning roli va ahamiyatining shart-sharoitlarini tahlil qilish, ushbu vazifaning pedagogik muammo sifatida ilmiy-nazariy asoslash;

- fuqoralik jamiyatini rivojlantirishda bo'lajak pedagoglar tarbiyasida, ilmiy kamolatida oilaning ahamiyatini o'rganish;

- ta'limdagi islohatlarni chuqurlashtirish sharoitida talabalar tafakkurini shakllantirish masalasining mahalladagi tadbirlar, tarbiyaviy jarayonlar bilan bog'liqligi tahlili;

- milliy qadriyatlarimiz tiklanishi davrida ta'lim muassasalarida bo'lajak pedagoglar tarbiyasining yo'nalishlari va amalga oshirish vositalarini aniqlash;

- hozirgi davrda talabalarni tarbiyalash usullari, vositalari samaradorligining ta'limdagi islohatlar bilan chambarchas bog'liqligini tadqiq qilish.

Bitiruv malakaviy ishning nazariy metodologik asosini O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov asarlari, farmonlari, qarorlari, O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Vazirlar mahkamasining pedagogik ta'limga doir qarorlari, O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risda»gi Qonuni hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», «2004-2009 yillarda maktab ta'limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi», O'zbekiston Respublikasida amal qiladigan uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimining nazariy asoslari, milliy pedagogikamiz tafakkuri durdonalarini mujassamlashtirgan manbalar, mavzuga oid muammolarni o'rgangan tadqiqotchilarning asarlari, sharoqona ta'lim-tarbiya vositalari va metodlarini o'z ichiga olgan ilmiy manbalar tashkil qiladi.

Bitiruv malakaviy ishning ilmiy yangiligi; mavzuning ilmiy manbalar asosida o'rganilganligi, dolzarb pedagogik muommoning bitiruv malakaviy ish doirasida tahlil qilinganligi, bitiruv malakaviy ishning xulosa va tavsiyalaridan, muallifning mustaqil mulohozalaridan pedagoglar, maktab o'qituvchilari tomonidan talabalar, o'quvchilar orasida olib boriladigan tadbirlarda tarbiyaviy ish samaradorligini oshirish masalalarining tahlil qilinganligi.

Tadqiqot natijalarining amaliyotga joriy qilinishi: tajriba-sinov ishlari Jizzax Pedagogika kollejlari olib borildi, bitiruv malakaviy ish muallifi tomonidan amaliyot davomida o'quvchilar orasida olib borilgan suhbatlar, tarbiyaviy yo'nalishdagi tadbirlarda foydalanildi,

Ishning birinchi bobi bo'lajak pedagoglarni tarbiyalashning nazariy metodologik asoslari masalasiga bag'ishlangan. Tadqiqotning ushbu qismida talabalar tarbiyasida uzluksiz ta'limning o'rni, ta'limni modernizatsiyalash sharoitida bo'lajak pedagoglar tarbiyasida jamoat tashkilotlarining roli,

bo'lajak pedagoglar tarbiyasining o'quv uslubiy majmualarni takomillashtirishning pedagogik jihatlari o'rganilgan.

Ishning ikkinchi bobi bo'lajak pedagoglarning tarbiyasida oila, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligi masalasiga bag'ishlangan. Bitiruv malakaviy ishning ushbu bobida talabalar tarbiyasining milliy qadriyatlarimizning tiklanish jarayoni bilan bog'liqligi va amaliy ahamiyati tahlil qilingan.

Bitiruv malakaviy ish kirish, ikki bob, olti paragraf, xulosa va takliflar hamda foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati va ilovalardan tashkil topgan.

I – BOB. TA'LIMDAGI ISLOHATLARNING TALABALAR TARBIYASIDAGI ROLI

1.1. Uzluksiz ta'lim tizimining malakali mutaxassis tarbiyasidagi roli

Insonni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash xalqimizning azaliy orzusi bo'lib, ajdodlarimiz ma'rifat, ma'naviyat va madaniyatni qanday qilib yosh avalodga o'rgatish - ularni komillikka yetaklash yo'llari, qonun – qoidalarini mutassil izlaganlar. Bu esa pedagogika fanining maydonga kelishiga sabab bo'lgan. Chunki, insonni ma'rifatli va ma'naviy komillikka erishishi pedagogika fanining yetakchiligida amalga oshiriladi.

Ma'lumki, mamlakatimiz taraqqiyoti va kelajagi ta'lim – tarbiya sohasidagi sifat o'zgarishlari qilib yuqori samaradorlikka erishishga, ularning jahon ta'limi talablari bilan mosligi va amaliy hayotdagi o'rnini qay darajada topayotganligiga bog'liq.

Ta'lim - tarbiyadagi sifat o'zgarishlar va yuqori samaradorlik ko'proq milliy pedagogikamizning tarixiy ildizlari va zamonaviy yutuqlarini talabalar ongiga singdirishni qay darajada olib borilganligiga bog'liq bo'lib, u barkamol avlod tarbiyasida mustahkam asos bo'ladi. Shunday asoslarda ta'lim–tarbiya berish bo'lajak mutaxassislarni yangicha sharoitlarda ishlashga tayyorlovchi innovasion jarayon bo'lib, oldingi egallagan bilimlar asosida ijobiy pedagogik samaralarni beruvchi yangicha yondoshuv texnologiyalarini yaratish va joriy etishdan iboratdir. Bu talablarni bajarish ta'lim - tarbiya jarayonini ilm - fan va texnika – texnologiyalarning eng so'ngi yutuqlari asosida, zamon talablarini hisobga olgan holda tashkil etish muammosi mavjudligini ta'kidlaydi.

Ta'lim-tarbiya sohasida Respublikamizda qator tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, «Ta'lim to'g'risida» gi qonun, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» va jahon ta'limi andozlari talablarlariga mos keluvchi «Davlat ta'lim standartlari» da davr bilan hamnafas, ya'ni «Intelktual asr»ning faol ishtirokchilarini tayyorlash ko'zda tutilgan. XXI asrning faol ishtirokchisi esa keng ma'noda ta'lim – tarbiya va ularning rivojlanishi haqidagi ma'lumotlar bilan bog'langan holda barkamol shaxsni voyaga yetkazishdek innovasion jarayoni o'zida mujassamlashtiradi.

Barkamol shaxs tarbiyasi tasodifan paydo bo'lgan emas. Bu inson tarbiyasi haqidagi fikrlar, g'oyalar, qarashlar, qoidalar, qonunlar asosida shakllana boshladi va hozirgacha jamiyat taraqqiyotiga mos holda takomillashib kelmoqda. Ular, asosan, qissalar, pandnomalar, qadriyatnomalar yozma yodgorliklarda, xalq og'zaki ijodida va boshqa shu kabi manbalarda asoslab berilib avloddan – avlodga o'tkazildi va keyinchalik mustaqil fan sifatida shakllanib o'z mavqeini mustahkamlab oldi.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da ta'lim muassasalarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni yaratish va ulardan amaliyotda keng foydalanishga erishish, «Ta'lim – fan – amaliyot» integrasiyasining ta'lim tizimidagi samarasiga alohida e'tibor qaratilgan. Qabul qilingan «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning milliy modelidagi bosh muddao ham barkamol avlod tarbiyasi, mustaqil va erkin fikrlovchi, dunyoqarashi keng ijodkor shaxsni tarbiyalash masalasidir. Bu vazifani esa pedagogika fani asoslaridan xabarsiz kishi me'yoriga yetkaza olmasligi hyech kinga sir emas.

Ushbu ma'noda bo'lajak o'qituvchilar zimmasiga qo'yiladigan yangi pedagogik tafakkurni shakllantirish vazifasi zamonaviy pedagogika fanining mazmun – mohiyatini tashkil etadi, shuningdek,

jamiyat oldida milliy maktab modelini yaratish, milliy ta'lim tizimini, uning mazmunini jahon tajribasi mezonlariga mos davlat standartlari asosida yaratish vazifasini hal etish ham milliy pedagogikamizning zimmasiga yuklatiladi.

O'zbekiston Respublikasidagi pedagogik oliy o'quv yurtlarida o'rganiladigan pedagogika fani o'qituvchilik kasbiga tayyorlash tizimida alohida ahamiyat kasb etadi va ixtisoslikka yo'naltiruvchi fan hisoblanadi. Mazkur o'quv fani o'zbek xalqining milliy qadriyatlari, urf-odat, marosim va an'analari hamda xalq pedagogikasi aqidalariga asoslanib, bo'lajak o'qituvchini milliy mustaqillik sharohitida yosh avlodni tarbiyalash va ta'lim berish, shaxsni kamol toptirish, e'tiqod va maslaklarini shakllantirish, ma'naviy – axloqiy yuksaltirish jarayoniga olib kiradi. Pedagogika fanining boshqa fanlar orasidagi tutgan muhim o'rni ham ana shundadir.

Pedagogika fani ijtimoiy fanlar tizimiga kirib, u o'zining nazariy, milliy va amaliy asoslariga ega.

Pedagogika fanining nazariy asoslari inson aqliy kamolotini yuksaltirishga qaratilgan, xalqimiz tomonidan yaratilgan boy tajriba, ilmiy tadqiqotlarga doir nazariy va metodik manbalarga, O'rta Osiyo va jahon ma'rifatparvar, mutaffakkir olimlarning asarlariga suyangan holda barkamol shaxsni tarbiyalash, o'qitishning qoida va umumiy qonuniyatlariga asoslanadi.

Pedagogika fanining milliy asosi ta'lim muassasalarini har bir millatning milliy merosi bilan umuminsoniy, umumbashariy qadriyatlarni bog'lagan holda amalga oshirishdir. Har bir millatning o'ziga xoc meros va qadriyatlarga suyangan holda tarbiyashunoslik masasalarining milliy asosda yosh avlodga yetkazish mazmuni, shakli, metod va tamoyillarini milliy lashtirishdir.

Ta'lim sohasini tubdan isloh qilish orqali o'qituvchi kadrlar tayyorlashning ijtimoiy-iqtisodiy asoslarini yoritish, fan, texnika, texnologiyalarning zamonaviy yutuqlaridan foydalangan holda o'qituvchilarni qayta tayyorlash, o'qituvchi shaxsiga qo'yilgan talablar haqida ilmiy tushuncha berish.

1997 – yil 29 avgustda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” qabul qilindi.

Qonunlarga muvofiq, milliy tajribaning tahlili va ta'lim tizimidagi, jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirilgandir.¹ Bizda 221 ming nafar kishi qamrab olgan 442 ta o'quv yurti, shu jumladan, 209 ta kasb-hunar maktabi, 180 ta kasb-hunar liseyi va 53 ta biznes maktab faoliyat ko'rsatdi.

Boshlang'ich kasb-hunar ta'lim o'quv yurtlarida qariyb 20 ming o'quvchi va malakali mutaxassislar o'quvchilarga kasb-hunar sirlarini o'rgatib bormovdalar.

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash tizimidaham islohotlar amalga oshirilib, bu borada 23 ta institut, 16 ta fakultet, 4 ta markaz va 14 ta malaka oshirish kurslari pedagog

¹ Kadrlar tayyorlash milliy dasturi Oliy ta'lim me'yoriy hujjatlar to'plami –Toshkent;SHarq nashiriyoti –manba aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati. 2001. – B. 20.

adrlar malakasini oshirish, ularni fan va texnika yutug'larini, ta'lim-tarbiya sohasidagi yangiliklardan bohabar etib bordi.

Fan va ta'lim sohasida xalqaro aloqalar yo'lga qo'yildi hamda bu borada muayyan yutug'lar qo'lga kiritildi.

Shunga varamay, sodir etilgan o'zgarishlar kadrlar tayrlash sifatini oshirish, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish talablariga muvofiq bo'lishini ta'minlay olmadi.

Mutaxassislar tayrlash hamda ta'lim-tarbiya tizimi jamiyatda olib borilayotgan islohdan yangilanish jarayoni talablari bilan bog'lanadi.

Majburiy to'qqiz ilik ta'limga asoslangan o'n bir yillik o'rta ta'lim mazmuni ilmiy jihatdan to'laqonli asoslanmadi, uo'quvchilarni kasbga yo'naltirish hamda mustaqil fikr yuritish, mehnat faoliyatini tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirishni ta'minlay olmadi.

Har yili tayanch maktablarini 100 ming nafarga yaqin bitiruvchisi ishlab chiqarish sohasi yoki kasb-hunar ta'limini davom ettirish jarayoniga jalb etilmay qolaverdi.

Hunar-texnika bilim yurtlaridan yangi tipdagita'lim muassasalariga o'tish ko'proq og'izda bo'lib, amalda esa ijobiy o'zgarishlar ko'zga tashlanmadi. Ularda ta'lim eskirib qolgan moddiy-texnika va o'quv-uslubiy baza negizida tashkil etildi.

Mazku o'quv yurtarida pedagog kadrlar safi tegishli qayta tayyorgarlikdan o'tmagan o'qituvchilar bilan to'ldirilib borildi. Ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarning o'rtacha yoshi ulg'ayib bordi. Respublika oliy o'quv yurtlarida 40 ga to'lmagan fan doktorlari bu boradagi umumiy ko'rsatkichning 0.9% i, 50 va undan katta yoshdagilar esa 79% ni tashkil etishi aniqlandi.

Fan doktori ilmiy darajasida tasdiqlanganlarning o'rtacha yoshi 50 da bolsa, fan nomzodlarining o'rtacha yoshi 36 yoshda ekanligi ma'lum bo'ldi.

Yuqoridagi kamchiliklarni bartaraf etish "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning maqsadi qilib belgilanadi. Ya'ni ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarash va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy tizimini yaratishdan iboratdir.¹

Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iboratdir:

1. Shaxs kadrlar tayyorlash tizimining bosh subyekt va obyekt, ta'lim sohasidagi xizmatlarining istemolchisi va ularni amalga oshiruvchidir.

Shaxs uzluksiz ta'lim jarayonida dunyoviy, ilmiy bilimlarni o'zlashtiradi, fan asoslarini puxta egallaydi, ishlab chiqarish sohalari bilan tanishadi, shuningdek, o'zida ijtimoiy ta'sirlar yordamida ma'naviy – axloqiy sifatlarni tarbiyalab boradi. Shaxsda o'zlashtirilgan bilim, faoliyat ko'nikmalari va hayotiy tajriba asosida kasbiy mahorat ham shakllanib boradi. Yuksak ma'naviy – axloqiy va yuqori darajadagi kasbiy malakaga ega bo'lish uchun shaxs o'z oldiga muayyan maqsadni qo'ya olishi hamda unga erishish yo'lida tinimsiz izlanishi, o'qib – o'rganishi lozim. Shundagina u ijtimoiy raqobatga chidamli, malakali kadr bo'lib shakllanadi.

¹Kadrlar tayyorlash milliy dasturi Oliy ta'lim me'yoriy hujjatlar to'plami –Toshkent SHarq nashriyoti –manbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati . 2001. – B. 25.

O'z-o'zini anglash tuyg'usiga ega bo'lish, ta'lim sohasidagi xizmatlardan to'laqonli, samarali foydalana olish, ilmiy va kasbiy bilimlarni puxta o'zlashtirishga erishish shaxsga yetuk mutaxassis bo'la olish uchun poydevor yaratadi. Inson kamoloti, eng avvalo uning o'ziga bog'liqdir. Shu bois milliy dasturda shaxs va uning kamolotini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

“Ta'lim xizmatlarining iste'molchisi sifatida shaxsga davlat ta'lim olish va kasb-hunar tayyorgarligidan o'tish kafolotlanadi. Ta'lim olish jarayonida shaxs davlat ta'lim standartlarida ifoda etilgan talablarni bajarishi shart.

Shaxs ta'lim xizmatlarining yaratuvchisi sifatida tegishli malaka darajasini olgach, ta'lim, moddiy ishlab chiqarish, fan, madaniyat va xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat ko'rsatadi va o'z bilimi hamda tajribasini o'rgatishda ishtirok etadi”.¹

2. Davlat va jamiyat ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlarni tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillaridir.

Shaxs kamoloti nafaqat o'zi uchun, balki davlat va jamiyat taraqqiyoti, ravnaqi uchun ham muhim ahamiyatga egadir. Binobarin, fuqarolari yuksak ma'naviyatga ega jamiyat har tomonlama taraqqiy eta oladi.

Shaxs va davlat (jamiyat) o'rtasidagi aloqa ikki tomonlama xususiyatga ega. Shu bois har qanday davlat (jamiyat) o'z fuqarolarning yashashi, mehnat qilishi, iqtidori va salohiyatini ro'yobga chiqarishi, uni namoyon eta olishi uchun yetarli darajada shart-sharoit yaratib bera olishi lozim. Respublika ta'lim tizimida davlat va jamiyat shaxsning har tomonlama shakllanishi, o'zligini namoyon eta olishi uchun yetarli darajada shart-sharoit yaratib berish mas'uliyatini o'z zimmasiga oluvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

Davlat va jamiyat ta'lim muassasalarining yuqori malakali raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash yo'lidagi faoliyatini ham uyg'unlashtiradi hamda quyidagilarga kafolot beradi:

-fuqarolarning bilim olish, kasb tanlash va o'z malakasini oshirish huquqlarning ro'yobga chiqarilishiga;

-majburiy umumiy o'rta ta'lim hamda akademik lisey yoki kasb-hunar kollejida ta'lim olish yo'nalishini tanlash huquqi asosida majburiy o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini olishga;

-davlat grantlari yoki pulli – shartnomaviy asosda oliy ta'lim va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limni olish huquqiga;

-davlat ta'lim muassasalarini mablag' bilan ta'minlashga;

-ta'lim oluvchilarning o'qishi, turmushi va dam olishi uchun shart – sharoitlar yaratish borasidagi vazifalarning hal etilishida jamoatchilik boshqaruvini rivojlantirishga;

-ta'lim jarayoni qatnashchilarini ijtimoiy jihatdan qo'llab – quvvatlashga;

-sog'liq va rivojlanishida nuqsoni bo'lgan shaxslarning ta'lim olishiga.¹

¹ Kadrlar tayyorlash milliy dasturi // Oliy ta'lim: me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent: Sharq nashriyot – manbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati. 2001. – B. 30.

¹ Kadrlar tayyorlash milliy dasturi // Oliy ta'lim: me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent: Sharq nashriyot – manbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati. 2001. – B. 30-31

3. Uzluksiz ta'lim malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlari, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi.

Uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy – iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy – texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor soha bo'lib, ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy bosh shaxsning shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarning jadval tayyorlashi uchun zarur shart – sharoitlarni yaratadi.²

Uzluksiz ta'limni tashkil etish muayyan tamoyillarga asoslanadi. Jumladan:

- ta'limning ustuvorligi;
- ta'limning demokratlashuvi;
- ta'limning insonparvarlashuvi;
- ta'limning ijtimoiylashuvi;
- ta'limning milliy yo'naltirilganligi;
- ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligi, bu jarayonning har tomonlama kamol topgan insonni shakllantirishga yo'naltirilganligi;
- iqtidorli yoshlarni aniqlash, ularga ta'limning eng yuqori darajasida, izchil ravishda fundamental va maxsus bilim olishlari uchun shart – sharoitlar yaratish.¹

Uzluksiz ta'lim quyidagi ta'lim turlarini o'z ichiga oladi:

- maktabgacha ta'lim;
- umumiy o'rta ta'lim;
- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi;
- oliy ta'lim;
- oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;
- kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash;
- maktabdan tashqari ta'lim.

Maktabgacha ta'lim bolaning sog'lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlaydi, uni o'qishga intilish hissini uyg'otadi, muntazam ta'lim olishga tayyorlaydi hamda bola olti-yetti yoshga yetguncha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari va oilalarda amalga oshiriladi. Bu kabi ta'lim muassasalarining faoliyatini tashkil etishda mahallalar, jamoat va xayriya tashkilotlari, xalqaro fondlar faol ishtirok etadi.

Keyingi yillarda maktabgacha ta'lim muassasalarining yangi tarmog'i shakllanib bormoqda. Bu o'rinda "Xonadon bog'chasi" hamda "Bolalar bog'chasi-boshlang'ich maktab" majmualarini misol qilib keltirish mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga tasviriy san'at,

² O'sha manba. – B. 31.

¹ Kadrlar tayyorlash milliy dasturi // Oliy ta'lim: me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent: Sharq nashriyot – manbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati. 2001. – B. 31-32.

musiqa, til va kompyuter savodxonligini o'rgatuvchi guruhlar tashkil etilmoqda. Bu kabi harkatlar maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablari asosida ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim to'qqiz yillik majburiy xarakterdagi umumiy hamda uch yillik o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidan iborat. Umumiy o'rta ta'lim boshlang'ich ta'limni ham qamrab oladi. Mazkur bosqichda o'quvchilarning fanlar asoslari bo'yicha muntazam bilim olishlari, ularda bilim olish ehtiyojining yuzaga kelishi, asosiy o'quv-ilmiy va umummadaniy bilimlarning o'zlashtirishlari, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlar, mehnat, ijodiy fikrlash, atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lish, shuningdek, kasb tanlash ko'nikmalarining shakllanishi uchun pedagogik shart-sharoit yaratiladi. Davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi attestat o'quvchilarning umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ma'lumotiga egaliklarini belgilaydi.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish vazifasi maktab jamoasi va ota-onalar hamkorligida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis markazlari rahbarligida amalga oshiriladi.

O'qish muddati uch yil bo'lgan majburiy o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uzluksiz ta'lim tizimining mustaqil turi sanalib, umumiy o'rta ta'lim negizida tashkil etiladi. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining ikki muhim yo'nalishi bo'lgan-akademik lisey yoki kasb-hunar kollejida ta'lim olish o'quvchilar tomonidan ixtiyoriy ravishda tanlanadi.

Akademik lisey o'quvchilarining imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi chuqur sohalashtirilgan, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishlarini ta'minlash maqsadida davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'rta maxsus ta'lim beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasidir.

Akademik liseylarda o'quvchilar o'zlari tanlab olgan ta'lim yo'nalishi (gumanitar, texnika, agrar va boshqa sohalar) bo'yicha bilim saviyalarini oshirish hamda o'zlarida fanni chuqur o'rganishga qaratilgan maxsus kasb-hunar ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Akademik liseylar asosan oliy o'quv yurtlari qoshida tashkil etiladi. Kasb-hunar kollejlari esa o'quvchilarning muayyan kasb-hunarga moyilligi, layoqatlari, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantirish, ularning tanlangan yo'nalishlar bo'yicha bir yoki bir necha zamonaviy kasb sirlarini egallash imkonini beradi.

Kasb-hunar kolleji o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantiruvchi, tanlab olingan kasb-hunar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisosni egallash imkonini yaratish maqsadida tegishli davlat ta'lim standartlari doirasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasidir.

Kasb-hunar kollejlari yangi tipdagi ta'lim muassasalari bo'lib, ularning jihozlanganlik darajasi, pedagogik tarkibning puxta tanlanganligi, shuningdek, o'quv jarayonining zamonaviy texnika va texnologiyalar yordamida tashkil etilishi alohida e'tiborga loyiq.

Akademik lisey va kasb-hunar kollejlarning bitiruvchilariga davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi diplomlar beriladi. Ushbu diplomlar asosida bitiruvchilar ta'limning keyingi

bosqichlarida o'qishni davom ettirish yoki egallangan ixtisos va kasb-hunar bo'yicha mehnat faoliyati bilan shug'ullanish huquqini qo'lga kiritadilar.

Oliy ta'lim o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi negiziga asolanib, ikki bosqichda (bakalavriyat hamda magistratura) tashkil etilib, mutaxassislar yo'nalishlari bo'yicha xalq xo'jaligining turli sohalariga oliy ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlaydi. Oliy ta'lim muassasalariga talabalar qabul qilish davlat grantlari negizida va pullik-shartnoma asosida amalga oshiriladi.

Bakalavriyat – mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta'lim olish muddati kamida to'rt yil davom etadigan tayanch oliy ta'lim.

Bakalavr darajasiga ega bo'lgan shaxs oliy ta'lim tizimi yo'nalishidagi o'zi tanlagan soha bo'yicha oliy ma'lumotli mutaxassis hisoblanadi va davlat klassifikatorida belgilangan lavozimda ishlash huquqiga ega bo'ladi.

Magistratura aniq mutaxassislik bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriyat negizidagi ta'lim bo'lib, magistraturadagi tahsil yakuniy klassifikasion davlat attestasiyasiga muvofiq olib boriladi.

Magistr bakalavr darajasidagi mutaxassisdan farqli ma'lum ixtisoslik bo'yicha ta'lim olgan yuqori malakali mutaxassis hisoblanib, ilm-fan sohasida, ishlab chiqarishning mas'uliyatli lavozimlarida faoliyat ko'rsatadi. U aspiranturaga kirish huquqiga ega.

O'zbekiston Respublikasida quyidagi oliy ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatadi:

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim jamiyatning oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, shaxsning ijodiy ta'lim-kasb-hunar manfaatlarini qanoatlantirishga qaratilib, oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot muassasalarida aspirantura, ad'yunktura va doktoranturada ta'lim olish, shuningdek, mustaqil tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish asosida amalga oshiriladi. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim nomzodlik yoki doktorlik dissertasiyalarining himoyasi bilan yakunlanadi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestasiya Komissiyasi tomonidan olib borilgan yakuniy davlat attestasiyasi natijalari tegishli ravishda fan nomzodi va fan doktori ilmiy darajasi hamda davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi diplomga ega bo'lish huquqini beradi.

Har ikki (aspirantura, doktorantura) darajada ham maqsad muayyan mutaxassisliklar bo'yicha oliy toifali ilmiy – pedagogik kadrlarni shakllantirishdan iborat.

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash jarayonida asosiy e'tibor mutaxassislarning kasb bilimlari va ko'nikmalarini yangilash hamda chuqurlashtirishga qaratiladi. Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash ana shu yo'nalishda faoliyat yurituvchi ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi. Bu muassasa tinglovchilari o'qish natijalariga ko'ra davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi guvohnoma yoki sertifikatga ega bo'ladilar.

Maktabdan tashqari ta'lim – maktabdan tashqari davlat va nodavlat ta'lim muassasalarida davlat organlari, jamoat tashkilotlari, yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan madaniy–estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarda yo'lga qo'yilib, bolalar xamda o'smirlarning ta'limga bo'lgan, yakka tartibdagi, ortib boruvchi talab-ehtiyojlarni qondirish, ularning bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish maqsadida olib boriladi.

4. Fan yuqori malakali mutaxassisni tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiqaruvchi bo'lib, kadrlar tayyorlash milliy tizimida tabiat va jamiyat taraqqiyoti qoquniyatlarini to'g'risidagi yangi fundamental va amaliy bilimlardan foydalanishni, yuqori malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar tarkibini shakllantirishni, ulardan ta'lim tizimida unumli foydalanishni, shuningdek, kadrlar tayyorlash jarayonini ilmiy tadqiqotlar infrastrukturasi yaratish, ta'limning axborot tarmoqlarida foydalanish uchun bilimning turli sohalari bo'yicha axborot bazasini shakllantirishni hamda ilmiy tadqiqotlar darajasiga yangicha qarashlar zahirida yosh olimlarning, ilmiy-pedagogik xodimlarning ijtimoiy mavqeyi va obro'sini oshirishni va shu kabilarni qamrab oladi".¹

Kadrlar tayyorlash milliy modelining tarkibiy qismlaridan biri sifatida fan: "ta'lim mazmunini tubdan yangilashda: ta'lim standartlari, ta'lim dasturlari, o'quv darsliklari va qo'llanmalar tayyorlashda, ilmiy-metodik ta'minotni amalga oshirishda bevosita va bilvosita ishtirok etadi".²

5. Ishlab chiqarish – kadrlarga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojni, shuningdek, ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy- texnika jihatdan ta'minlash jarayonining qatnashchisi.

"Ishlab chiqarishning talab-ehtiyojlari kadrlar tayyorlash tizimining yo'nalishi, darajasi va miqyoslarini shakllantiradi, kasb tayyorgarligining maqsadi, vazifalari va mazmunini belgilaydi, malaka talablarini ilgari suradi, ta'limning zamonaviy texnologiyalari va shakllarini tanlashni taqozo etadi. Ishlab chiqarish pirovard natijasida kadrlarning sifati va raqobatbardoshligiga baho beradi".

"Ishlab chiqarish muassis, homiy va boshqa sifatlarda alohida mutaxassislarni tayyorlashni, guruhlarini va o'quv yurtlarini moliyalash jarayonida ishtirok etib, mutaxassislarning kasbiy rivojlanishi va shaxsiy faolligini rag'batlantiradi, ularni moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab – quvvatlashda bevosita ishtirok etadi".⁴

Avvalalari ishlab chiqarish tayyor kadrlar kuchi va salohiyatidan foydalanuvchi is'temolchi sifatidagina faoliyat olib borgan bo'lsa, bugungi kunda ushbu faoliyatning mazmuni tubdan o'zgaradi. Endilikda ishlab chiqarish kadrlarni tayyorlash sifati va saviyasiga nisbatan o'z talablarini qo'ya oladi. Shu bilan birga sifatli hamda yuksak saviyali mutaxassisni tayyorlab yetishtirish yo'lida uzluksiz ta'lim hamda fan tarmoqlarining moliyaviy, moddiy – texnik jihatdan qo'llab – quvvatlash majburiyatini o'z zimmasiga oladi. Shu asosida kadrlar tayyorlash tizimining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Milliy model Konsepsiyasining mazmuni o'zbek xalqining milliy turmush tarzi va ma'naviy – axloqiy an'analari bilan hamnafasdir. Zero, xalq orasida qadimdan "ma'rifatli inson" tushunchasi qo'llanib kelingan bo'lib, u o'zida keng ma'noni ifoda etadi. Bilim olishga intilish, ma'rifatli bo'lish o'zbek xalqi, millatining ruhiyatida ustivor o'rin tutuvchi omil sanaladi. Ma'rifatchilik – faqatgina bilim

¹ Barkamol avlod orzusi // Tuzuvchilar Sh.Qurbonov, H.Saidov, R.Ahliddinov. – Toshkent: Sharq nashriyoti – manbaa konserni Bosh tahririyati, 1999. – B. 172.

² O'sha manba – B. 171.

va malakaga ega bo'lish emas, ayni paytda chuqur ma'naviy axloq hamdir. Bilimli, komil inson qiyofasida ana shunday xislatlarga ega shaxslar namoyon bo'ladi.

Shuning uchun ham kadrlar tayyorlash milliy modelining butun mohiyati o'zbek xalqining milliy tarixi va hayot tarzi bilan bog'lanib ketgan.

1.2. Talabalarning barkomol shaxs sifatida shakllanishida didaktikaning o'rni

Didaktika pedagogikada ta'lim jarayonining umumiy qonuniyatlarini o'rganuvchi qismidir.

Didaktika grekcha so'z bo'lib, "didasko" – o'qitish, "didaskol" – o'rgatuvchi degan so'zlardan kelib chiqqan.

"Didaktika"ning so'zma – so'z tarjimasi ta'lim nazariyasini anglatadi.

Bu atamani nemis pedagogi V. Ratke (1571-1635) fanga kiritgan. Didaktika nomi ostida nazariy va metodologik asoslarini tadqiq qiladigan ilmiy fanni tushundi. Didaktikaning fundamental ilmiy asoslari ilk bor Ya. A. Komenskiy (1592 - 1670) tomonidan ishlab chiqilgan. U 1657 yilda u chex tilida «Buyuk didaktika» asarini yozdi. Didaktika nomi ostida Komenskiy "Hammani hamma narsaga o'rgatish san'ati", deb tushundi. Didaktikaning mohiyatini ishlab chiqishda G. Pestalossi, I. Gerbart, K.D. Ushinskiy, V. Ostrogorskiy, P. Kapterev kabi mashhur olimlar katta hissa qo'shishdi. Bu yo'nalishda didaktikar Yu.K. Babanskiy, N. Gruzdev, M. Danilov, B. Yesipov, L. Zankov, M. Skatkin kabi olimlar ham ancha ishlarni amalga oshirishgan.

Didaktikada ta'limni tashkil etishning umumiy masalari, o'qitish jarayonining mohiyati, ta'limning mazmuni, o'qitish qonuniyatlari, o'qitish tamoyillari, metodlari, uning tashkiliy shakllari yoritiladi.

Didaktika va metodika mustahkam aloqada hamda o'zaro bog'liqdir. Didaktika o'qitishning umumiy qonuniyatlarini o'rganadi. Aniq bir predmetni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari xususiy metodikalarda ishlab chiqiladi.

Xususiy didaktika – muayyan o'quv fanlarini o'qitish qonuniyatlari, usullari, vositalari, shakllari va yo'llarini o'rgatuvchi metodika (tadris) fanlari ham pedagogika fanlari turkumining asosiy sohalaridan biri bo'lib hisoblanadi. U umumiy didaktika yutuqlari asosida rivojlanadi va uning nazariy umumlashmalariga asoslangan holdagina takomillashib boradi. Muayyan bir fanga tadbiiq etilgan didaktik qonuniyatlar, o'sha predmetning umumiy jihatlarini qonunlashtiradi va ularda o'qitishning universal jihatlarini namoyon bo'ladi.

Didaktika sohasidagi natijalar uning oldiga yangi-yangi masalalarni ko'ndalang qo'yadi. Bu muammolarni hal qilish boshqa fan yutuqlaridan maksimal darajada samarali foydalanishni talab etadi.

Didaktikaning asosiy vazifasi yosh avlodni ilmiy bilimlar, ko'nikma va malakalar tizimi bilan qurollantirishdan iborat.

Bularning barchasi o'qituvchining ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi vazifalarini amalga oshirishida o'z aksini topmog'i lozim. Ta'lim jarayonida o'qituvchi o'z ta'lim oluvchilariga qo'lga kiritilgan bilimlarni o'rgatadi. O'kuv faoliyatida ularni ko'nikma va malakalar bilan qurollantiradi. Shu bilan bir paytda u

ta'lim oluvchilarda dunyoqarash va axloq me'yorlarini hosil qiladi, qiziqish va qobiliyatlarni shakllantiradi, ularning bilish faolligini oshiradi. O'qituvchining faoliyati ta'lim oluvchi shaxsining maqsadga muvofiq shakllanishiga katta imkoniyatlar ochib beradi. Yanada aniq qilib aytsak, butun o'quv jarayonini rejalashtiradi, ushbu jarayonda ta'lim oluvchilar bilan birgalikdagi faoliyatni tashkil etadi. Ta'lim oluvchilarga qiyinchiliklarni yengib o'tishda yordam beradi hamda ularning bilimlarini va butun ta'lim jarayonini tashxis qiladi. O'z navbatida ta'lim oluvchilarning faoliyati o'quv jarayonida o'rganishga, bilim, ko'nikma hamda malakalarni egallashga, o'zini jamiyatga foydali faoliyatga tayyorlashga yo'naltiradi. Ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning faoliyati ko'p qirrali yo'nalgan harakatni ifodalaydi va bu harakat bilishga doir vazifalarni hal qilishda ularga katta yordam beradi.

Didaktikaning asosiy tushunchalariga ta'lim, ta'lim jarayoni, ta'lim tamoyillari, ta'lim metodlari, ta'lim shakllari, ta'lim vositalari, bilim, ko'nikma, malaka, o'qitish, o'qish va shu kabilar kiradi.

Ta'lim – ta'lim oluvchiga maxsus tayyorlangan mutaxassislar yordamida bilim berish va ulardagi ko'nikma hamda malakalarni shakllantirish jarayoni bo'lib, kishining shaxs sifatida hayotga va mehnatga ongli ravishda tayyorlash vositasi.

Ta'limning boshlang'ich (dastlabki) vazifasi ta'lim oluvchini o'qitishdan iborat. Shuning bilan birga oila, ishlab chiqarish va boshqa sohalarga ma'lumot berish vazifasini bajaradi.

Ta'lim berish – ta'lim oluvchining intellektual salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan pedagogik faoliyati bo'lib, insonning aqliy faoliyatini rivojlantirish jarayonidir. Ta'lim berish ta'lim oluvchilarning o'qish – o'qitish jarayonining mazmun – mohiyatini ongli ravishda anglab yetishlari orqali amalga oshiriladi.

Ta'lim dasturi – o'quv fanlarining bakalavriat yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklariga qo'yiladigan malaka talablariga muvofiq kadrlarning zaruriy va yetarli darajadagi tayyorgarligini ta'minlovchi bloklarga jamlangan ro'yxati.

Ta'lim maqsadi – har bir pedagogik texnologiyani yaratishga asos bo'lib hisoblanadi. Maqsadning zamonaviy ta'lim va tarbiya muammolarini yuqori samaradorlik bilan hal qilishga qaratilgan bo'lishi zarur asos hisoblanadi. Biror pedagogik texnologiyani yaratish uchun eng zarur shart shunday dolzarb maqsadni aniqlay olishdan iborat. Bunday maqsad zarur tadqiqotlar, ijodiy izlanishlar olib borish, o'zining va boshqa mutaxassislarning ish tajribalarini chuqur tahlil qilish orqali aniqlanadi.

Ta'lim mazmuni – insonni o'qitish jarayonida egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi va xarakterini tashkil etadi.

Ta'lim mazmuni belgilangan maqsadga muvofiq yo'nalish va hajmga ega bo'ladi. U tegishli me'yoriy hujjatlar: ta'lim standartlari, o'quv reja, dasturlar shaklida rasmiylashtirilib, o'rnatilgan tartibda tasdiqlanadi. Ta'lim mazmuni to'g'ri belgilanishi hamda unga zarur o'zgartirishlar kiritish, yangilanib borish imkoniyatlari nazarda tutilishi lozim. Belgilangan mazmun asosida o'quv fanlari, o'quv soatlari, mashg'ulot turlari va shu kabilar aniqlanadi.

Ta'lim metodi – bu ta'lim jarayonida o'qituvchi va talabalarning aniq maqsadga erishishga qaratilgan birgalikdagi faoliyatidir.

Ta'lim metodi o'qituvchi bilan talabalarning o'qish vazifalarini bajarishga qaratilgan nazariy va amaliy bilish faoliyati yo'lidir.

Ta'lim metodlari o'qitishning o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishish usullarini hamda o'quv materiallarini nazariy va amaliy yo'naltirish yo'llarini anglatadi.

Ta'lim monitoringi – pedagogik tizim faoliyati haqida axborotlar yig'ishni tashkil etish, saqlash, qayta ishlash va ularni sinflarga ajratish tizimidan iborat bo'lib, kuzatilayotgan obyekt holatini va kelguvsida uning rivojlanishi dinamikasini oldindan bashorat qilish jarayoni.

U ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasini nazorat qilish uchun ma'lumotlar yig'ish texnologiyasi, ta'lim natijalari darajasini taqqoslash uchun kerak bo'ladigan ma'lumotlar majmuasini tayyorlashdani amalga oshirishga imkon yaratadi.

Ta'lim sifati – bu ta'lim jarayonining turli qatnashchilarini o'quv massasasi tomonidan ko'rsatilgan ta'lim xizmatlaridan qoniqish darajasi yoki ta'limda qo'yilgan maqsad va vazifalarga erishganlik darajasi.

Sifat kategoriyasi insonning obyektiv reallikni bilishdagi ma'lum bosqichini ifodalaydi. Bilish jarayonining dastlabki bosqichida obyekt subyekt oldida o'zining ayrim yoki bir necha xossasi bilan namoyon bo'ladi. Bevosita hissiy idrokda sifat ko'plab xossalarning majmui tarzida ko'rinish beradi.

Talab etilgan darajadagi ta'lim sifatiga ma'lum ijtimoiy – pedagogik tizim orqali erishish mumkin. Bu tizim quyidagi qisimtizimlardan tashkil topadi: DTS; bo'lajak mutaxassislarining me'yoriy modeli; ta'lim sifatini baholash mezonlari va ko'rsatkichlari hamda monitoringi.

Maxsus ma'noda "Ta'lim oluvchi ↔ ta'lim beruvchi" darajasida ta'lim sifati – bu muntazam ravishdagi o'lchamlar asosida ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning o'zaro munosabatini, ta'lim oluvchilar faoliyati, ta'lim natijalarining ta'lim tarbiyasiga mosligini belgilovchi darajadir.

Umumiy ma'noda "Ta'lim oluvchi ↔ ta'lim muassasi" darajasida ta'lim sifati – bu tizimli va kvalimetrik ko'rinishlarda muntazam o'lchamlar asosida aniqlanadigan ta'lim – tarbiya natijalarini moslik darajasidir.

Ta'lim standarti – bu standart tekshirish usullariga muvofiq keladigan va o'qitish sifatining standart ko'rsatkichlari bilan ifodalangan mazkur ta'lim turida ta'lim oluvchini o'qitish va tarbiyalashda qo'yiladigan talablar ko'rsatkichlarining mazmuni.

Didaktik tamoyillar – bu ta'lim jarayoni qonuniyatlari, mazmuni va metodlarini belgilab beruvchi o'qitish tamoyillaridir. Shuning uchun ham o'qituvchining pedagogik mahorati va ta'lim oluvchining o'rganuvchanlik faoliyatini bir qolipga solib, belgilangan maqsadga erishishni ta'minlaydigan qoidalar majmuasi ta'lim jarayonida qo'llaniladigan didaktik tamoyillar mohiyatini tashkil etadi.

Didaktik tamoyillar nazariy va amaliy ta'limda maqsad, mazmun, metodlar, tashkil etish shakllari, o'qitish vositalari va usullari; mehnat va tarbiyaviy faoliyat; ta'limning turli bosqichlari hamda pedagogik va mehnat jarayonlari; ta'lim oluvchilarning jamoaviy rivojlanishi va har birining alohida rivojlanishi o'rtasidagi aloqadorliklarni aks etiradi.

Ta'lim vositalari - o'quv jarayonining tashkil etilishi va o'tib borishini ta'minlaydigan xilma-xil o'quv jihozlari, o'quv qo'llanmalari va boshqalar.

Bilim — bu o'quvchilar ongida muayyan tartibda mustahkamlangan, ularning shaxsiy mulkini tashkil etadigan va bundan ular zaruratga ko'ra foydalana oladigan faktlar, ma'lumotlar, ilmiy nazariyalar, qonunlar, tushunchalardir.

U borliqni bilish jarayonining amaliyotda tasdiqlangan natijasi. Obyektiv reallikning inson ongida adekvat aks ettirilishi (tasavvur, tushuncha, mulohaza, nazariyalar). U kundalik, ilmiy, empirik, nazariy bilimlarga ajraladi.

Kundalik bilim sog'lom fikrga va kundalik amaliy faoliyat shakllariga asoslanadi va insonning atrof – muhitga moslashuvchi, uning hatti – harakatlari va oldindan ko'ra bilishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Uning vazifasi ta'lim – tarbiya jarayonini nazorat qilishga ko'maklashish.

Ta'lim – tarbiyani uyushtirishda nazariy, empirik va ilmiy bilimlar roli va o'rni beqiyos. Ilmiy bilim ta'lim – tarbiyani takomillashtirish muammolari yechimlarini topishda qo'l keladi va u tizimli, asosli narsa – hodisalar mohiyatiga chuqur kirib boradigan bo'ladi. U empirik va nazariy darajada bo'ladi. Bilimdan empirik va nazariy bilimlarni shakllantirishda foydalaniladi.

Nazariy bilim – empirik holatlarni tushuntirish, ya'ni narsa va hodisalar mohiyatini bilish imkonini beradigan qonuniyatlarni ochishni nazarda tutadi.

Bilim bilishni amalga oshiruvchi asosiy omil bo'lib, dunyoni bilishning negizini tashkil etadi va u tufayli ilm, fan, texnika – texnologiyalar rivojlanishi ta'minlanadi. Demak, bilimni obyektiv mavjudod haqidagi yoki muayyan sohaga oid ma'lumotlar majmui, deb ham ifodalash mumkin. U odamlarning ijtimoiy – siyosiy amaliyot jarayonida to'plangan umumlashgan tajribasidir.

Ilmiy bilimlar, obyektiv olamni ancha to'g'ri (batafsil) ifodalaydi. Ular doimiy emas, ular o'zgarib, rivojlanib, takomillashib boradi va natijada doimiy iste'moldagi bilimga aylanadi, ya'ni ular tadrijiy (evolyusion) tarzda rivojlanib turadi. Bilimlar asosida talabalarning kuzatuvchanlik, sinchikovlik, tafakkur, xotira singari bilish qobiliyatlari rivojlanadi, ularda e'tiqod hosil bo'ladi, ilmiy dunyoqarashni shakllantiruvchi g'oyalar tizimi tarkib topadi.

Ko'nikma - bu o'zlashtirib olingan bilimlar asosida amalga oshiriladigan va amaliy jihatdan maqsadga muvofiq harakatlarga tayyorlikda ifodalangan ongli faoliyat.

U malakaning tarkibiy qismi bo'lib, harakatning ayrim qisimlarini nihoyatda tez, aniq va maqsadga muvofiq ravishda o'z – o'zidan bajarilish qobiliyatini ifodalaydi va u talabalarda ko'p marta takrorlanadigan mashqlar natijasida yuzaga keladi".¹

Ko'nikma – ongli faoliyat (harakat) ni tez, tejamli, to'g'ri, kam jismoniy va aqliy kuch sarflangan holda bajarish jarayoni natijasi. U shaxsning bilimlari asosida tarkib topadi. Dastlabki shakllanish bosqichlarida bunday harakatlar jiddiy diqqat bilan bajariladi, keyingi bosqichda diqqat bilan nazorat qilish kamayib boradi va natijada avtomatlashgan harakatga aylanadi.

Malaka - avtomatlashgan, o'rganib qolingan, muayyan usul bilan bexato bajariladigan harakatdir.

U shaxs harakatining amalga oshirilishi va boshqarilishining avtomatlashgan shaklidir. Shaxsning malakalari shu bilan xarakterlanadiki, uning harakatlari oson, tez, go'yo o'z – o'zidan bajarilayotgandek bo'ladi.

¹¹ Ismoilova Z.K. Pedagogikadan amaliy topshiriqlar: O'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan, 2001. – 159 b.

O'qitish - o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish hamda ularning bilish faoliyati natijasida bu bilim, ko'nikma va malakalarni egallab olishga doir maxsus tashkil etilgan va biror maqsadga qaratilgan faoliyatdir.

O'qish - bilim, ko'nikma va malakalarni egallab olishning murakkab jarayoni bo'lib, o'quvchining intellektual, irodaviy va jismoniy kuch -g'ayratini talab etadi hamda ularning rivojlanishini rag'batlantiradi.

U o'z mazmun – mohiyati jihatidan maqsad, vazifa, tamoyil, mezon va harakatlar bilan bog'liq bo'lib, ular yordamida talabalar ma'lum bilimlarni o'zlashtiradilar. O'qish va uning samaradorligi talabaning har tomonlama faolligiga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi va bu jihatlar turli shakllarda namoyon bo'ladi. Ular: mehnat faoliyati, jamoatchilik faoliyati, kitobxonligi, kasbiy o'yinlarni yaxshi ko'rishligi, o'z kasbiga oid yangi bilimlarni egallashga o'chligi va shu kabi shakllarda namoyon bo'ladi.

O'qish jarayonining asosiy g'oyalari:

- o'qish – bevosita bajariladigan jarayon bo'lib, uning yordamida odamlar butun hayotlari davomida yangi axborotlar oladi;
- bolalarni o'qishga o'rgatishning o'zi kamlik qiladi, ularni chuqur o'ylanib o'qishga o'rgatish kerak va bular natijasida o'quvchi – talabalarda yangi fikr paydo bo'lib, ularning ilmiy ijodga kirib kelishi ta'minlanadi;
- o'qish oddiy o'rganish fani emas, balki fikrlash va dunyoni bilish qurolidir;
- o'qish va o'qiganda javoban ta'sirlanish tanqidiy tahlilning asosiy yo'lidir;
- har xil fanlarni o'rganish, odatda ta'lim oluvchidan juda ko'p mustaqil o'qishni talab qiladi, shuning uchun o'qish jarayonini tushunish aniq fan bo'yicha o'qilganni o'zlashtirishni va tahlil qilishni yaxshilash mumkin;
- o'qish va yozish orasida chambarchas aloqa bor. Bu aloqani tushunish o'qitish jarayonini boyitadi va rag'batlantiradi.

O'rgatish - ta'lim maqsadini amalga oshirish bo'yicha pedagogning tartiblangan faoliyati. U axborotdan foydalanish va turli harakatlarni bajarish ko'nikmalarining ta'lim oluvchilar tomonidan o'zlashtirilishini turli vosita va usullarni qo'llab tushuntirish, ko'rsatish va mashqlarni amalga oshirish jarayoni. U ijtimoiy xulq-atvorni odiy shaklga aylantirish maqsadida ta'lim oluvchilar bilan rejali va tizimli tarzda tashkil etiladigan turli harakatlar, tashkiliy va amaliy ishlarga undovchi faoliyatdir.

O'rganish - anglash, mashq qilish va egallangan tajribalar asosida xulq – atvor va faoliyatning yangi shakllarini egallash jarayoni, oldin egallanganlari o'zgaradi.

U axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallashdir.

O'qitish - qo'yilgan maqsadga erishishga yo'naltirilgan pedagog bilan o'quvchilarning tartiblangan o'zaro harakati.

Maqsad (o'quv, ta'limiy) - o'qitish nimaga qaratilganligi, uning kuchlari kelgusida nimaga safarbar etilishi.

U qo'yilgan muammo (maqsad) yechimiga intilishi yo'nalishi va bu boradagi harakatlar natijasi.

Mazmun (o'qitish, ta'lim) - o'quvchilar o'qitish jarayonida egallashi lozim bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma, malakalar, faoliyat va fikrlash usullari tizimi. Mazmun – ilmiy bilimlar yig'indisi bo'lib, amalda qo'llash uchun

beriladigan ko'nikma va malakalar jarayonida u ta'lim oluvchilarning fikrlash, o'ylash, mulohaza yuritishi orqali amalga oshiriladi.

Tashkil etish - qo'yilgan maqsadni yaxshi amalga oshirish uchun unga zaruriy shaklni taqdim etadigan, aniq mezonlar bo'yicha tartiblangan didaktik jarayon.

Shakl - o'quv jarayonining mavjudlik usuli, uning ichki mohiyati, mantiqi, mazmuni uchun qobiq.

Metod - o'qitishning maqsad va vazifalariga erishish (amalga oshirish) yo'li.

Metod (yunoncha – aynan nimagadir yo'l) maqsadga erishish yo'lini bildiradi. Muayyan ma'noda tartibga solinadigan faoliyat.

Metodika – bu metodikaga tegishli, qat'iy ketma – ketlikka (algoritmik xarakterga), ilgardan o'rnatilgan reja (qoida), tizimga aniq rioya qilishdir. U biror ishni maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari, yo'li majmuasi.

Pedagogika fani sohasida ma'lum o'quv fanini o'qitish qonuniyatlarini tadqiq qiladi. Masalan, tillar metodikasi, matematika fanini o'qitish metodikasi, tarbiyaviy ishlar metodikasi va shu kabilar.

Vosita - o'quv jarayonini predmetli qo'llab – qo'vvatlanishi. Vositalarga o'kituvchining jonli nutqi, keng ma'noda uning mahorati, darsliklar, sinf jihozlari va boshqalar.

Natija – dars mashg'ulotlari jarayonida rejalashtirilgan xulosaga kelingan va ta'limning ma'lum muayyan jarayonidan olingan yakuniy natijasidir.

Natijalar (mahsullar) – o'quv jarayonining so'nggi natijasi, belgilangan maqsadlarni amalga oshganlik darajasi.

Natijani o'zlashtirish – olingan natijalarni amaliy o'zlashtirishiga tayyorlash jarayonida iboratdir, ya'ni, iste'mol uchun tayyorlash. Bunga tadqiqotchi ishtiroki muhim rol o'ynaydi, chunki kerak bo'lganda ayrim tuzatishlar kiritish har kimning qo'lidan kelavermaydi.

Didaktik vositalar va tarqatma materiallar – bu fanni o'qitishda zarur bo'lgan jihozlar, kompyuterli vositalar, modellar va maketlar, ko'rgazmalar va texnik vositalar, asbob – uskunalar va mahsulotlardir. Shuningdek, o'qitish jarayonida o'qituvchi tomonidan qo'laniladigan tarqatma materiallardir. Ular: kartochkalar, savolnomalar, yo'riqnomalar, qiziqarli savol va topshiriqlar, amaliy ishni tashkil etish bo'yicha texnologik xaritalar va hako زالardir.

Prof. B.Ziyomhammadovning ijod mahsulida didaktik materiallar – pedagog tomonidan har bir darsga alohida tayyorlangan, dars mazmunini to'la ifodalash va o'quvchi – talabalar dars mazmuniga yaxshi tushunib yetishlari uchun xizmat qiladi, deb qayd etiladi. Bularga turli ko'rgazmali qurollar, turli muammoli vaziyatlarni yaratuvchi moslamalar, o'yinlar va hako زالar kiradi. Didaktik materiallar ham didaktikaning tamoyillariga mos ravishda yaratiladi. Dars jarayoni faqat usul va uslublar orqali amalga oshirilib, darsning ajralmas qismi hisoblanadi. Pedagogsiz va talabasiz hamda o'quv dasturi va rejasiz dars o'tib bo'lmagani kabi, pedagogik usullar va uslublarsiz darsni amalga oshirib bo'lmaydi.¹

Didaktik qobiliyat – o'quv materiali, ko'rgazmali qurollar va vositalarini tayyorlab qo'yish, o'quv materialini aniq, ifodali va izchil bayon qilish, o'rganishga bo'lgan qiziqish hamda ma'naviy, hissiy istaklarni rag'batlantirish, o'quv bilimini oshirish, faollashtirish mahoratlari majmuidan iboratdir.

¹ Ziyomhammadov B. Pedagogika. – Toshkent: Turon – Iqbol, 2006. – B. 112.

Didaktik qobiliyatga ega bo'lgan rahbarlar turli vaziyatlarda sharoitdan kelib chiqib, ta'lim muassasasida vujudga keladigan muammoli vaziyatlarda, muammolarni hal qilishga vaziyatli yondashuv asosida hamda rahbarlarga xos ravishda, o'z vakolati darajasida faoliyat ko'rsatadi, stereotiplarni, ya'ni jamoada mavjud bo'lgan sun'iy to'siq va muammolarni hal etishda, turli yo'nalishlarda qarorlar qabul qilishda jamoa fikrini o'rganadi.

Didakto sentrik texnologiyalar – bu o'quv dasturidagi rejalashtirilgan materialni har qanday yo'l bilan bo'lsa ham ta'lim oluvchilarga yetkazishdagi pedagog faoliyati jarayonidir.

1.3. Oilada mustaqil ta'lim olish talabalar tarbiyasidagi muhim omil

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risda»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» bozor iqtisodiyoti sharoitlarida muvafaqqiyatli ishlay oladigan, mustaqil fikrlay oladigan kadrlarni tayyorlashda oila, mahalla va o'quv muassasalarining nufuzini yanada yuqori pog'onaga ko'rtishni taqozo etadi.

Bunda davlat bosh islohatchidir. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, birinchidan, yosh avlodga o'zligimizni, muqaddas an'analarimizni anglash tuyg'ularini, xalqimizning ko'p asrlar davomida shakllangan ezgu orzularini, jamiyatimiz oldidagi bugun qo'yilgan oliy maqsad va vazifalar;

Ikkinchidan, jamiyatimizda bugun mavjud bo'lgan bir fikrlikdan qat'iy nazar yoshlarni jipslashtiradigan xalqimiz va davlatimiz daxlsizligini asraydigan, el-yurtimizni eng yuksak maqsadlar sari chorlaydigan yagona g'oya- milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;

Uchinchidan, yoshlarni baynalminal jahon hamjamiyatida, xalqaro maydonda O'zbekistonga munosib hurmat tug'dirish uchun intilish ruhida tarbiyalash;

To'rtinchidan, yosh avlodni vatanparvarlik el-yurtga sadoqat, yuksak odamiylik va insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalash;

Beshinchidan, yosh avlodni ulug' ajdodlarimizning munosib vorislari ekanliklari, ayni vaqtda jahon, zamonning umumbashariy yutuqlarini egallash ruhida tarbiyalash, O'zbekistonda o'quvchi-yoshlarni tarbiyalashning eng dolzarb masalasidir.

Davlat oilada ta'lim olishga va mustaqil ravishda ta'lim olishga ko'maklashadi. Ta'lim oluvchilarga vakolatli davlat muassasalari tomonidan uslubiy, maslahat va boshqa yo'sinda yordam ko'rsatiladi.

O'quvchilarning bilim va iste'dodlarini vatanparvarlik sifatlarini shakllantirish va tarbiyalab voyaga yetkazish maqsadida chet tillarni amalda o'rganish borasida sharoitlar yaratildi, chet tillarni chuqur o'rgatadigan maktab, lisey va gimnaziyalar ochildi. Vatan tarixini chuqur biladigan, jaxon madaniyati tarixidan xabardor o'quvchilarni tarbiyalab voyaga yetkazish uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda. Din va madaniyat tarixi bo'yicha maktab rejalariga yangi fanlar kiritildi va xokazo.

Ta'lim tizimida barcha pedagoglarni davlat talablari darajasida o'qitishni, majburiy hisoblangan fanlarning reja va o'quv dasturlari asosida olib borishlari, tarbiyalanuvchi va ta'lim oluvchilarning insoniy

qadr-qimmatlarini hurmat qilish, vijdon erkinligi, axborot erkinligini, o'z qarash va e'tiqodlarini erkin ifoda etishlariga sharoit yaratib berish mas'uliyati yuklatildi.

Shu bilan birga ularning axloq-odob qoidalariga rioya qilishlari, bola, o'quvchi va talaba shaxsining qadr-qimmatini xurmatlashlarini, ma'naviy, tarixiy, madaniy-milliy va umuminsoniy qadriyatlarga xurmat, atrof muhitga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish ruxida tarbiyalash mas'uliyati yuklatilgan va xokazo.

Insoniyat tomonidan asrlar davomida to'plangan ma'lumot va bilimlar har bir yangi avlod tomonidan o'zlashtirilib, boyitilib borilishi va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilishi lozim. To'plangan ma'lumot va bilimlarni o'zlashtirish o'ta murakkab jarayon bo'lib, u faqat ilmiy jihatdan asoslangan holda maxsus tashkil etilishi lozim. Lekin, har bir jarayon ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi, Shuning uchun, o'z qonun-qoidalariga, hususiyatlariga ega. Ta'lim jarayonini qonun-qoidalarini o'rganish, tahlil etish va yangi bilimlar yo'nalishlarini izlab topish, ularni o'zlashtirishning samarali metodlarini ishlab chiqish masalalari bilan pedagogikaning didaktika bo'limi shug'ullanadi. Ta'lim jarayonini, insonning bilish qobiliyati va tafakkuri hodisalarini falsafa, psixologiya, fiziologiya fanlari ham o'rganadi. Ammo, didaktika bu masalalarga maxsus fan sifatida yondoshadi va izlanish ishlarini olib boradi. Didaktika ta'lim, uni tashkil etish, bilimlarni o'zlashtirilishi, ta'lim mazmunini aniqlash, ta'lim usullari, qoidalari kabi barcha masalalar bilan shug'ullanadi.

Didaktika yosh avlodni «nimaga o'qitish», «nimani o'qitish» va «qanday o'qitish» kabi savollarga javob beradi. Didaktika, o'z navbatida ayrim o'quv fanlarga oid o'qitish va o'qish metodi va uslublari bilan uzviy bog'liqdir. U o'qitishning barcha fanlarga oid umumiy qonuniyatlarini aniqlab borishi bilan birga, har bir o'quv fanini o'qitish metodlari uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ilmiy didaktikaning asoschisi chex pedagogi Yan Amos Komenskiy hisoblanadi. Uning «Buyuk didaktika» (1632 yil) asari o'qitishni rivojlantirishga g'oyat katta ta'sir ko'rsatdi. Sharqda pedagogik fikrlar rivojiga mutafakkirlar: Imom al-Buxoriy, Abu Iso at-Termiziy, Muxammad Muso Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Ibn- Sino, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Xojib, Kaykovus, Umar Xayyom, Ahmad Yugnakiy, Alisher Navoiy va boshqalar katta xissa qo'shdilar. O'zbekistonda didaktika fanining rivojlanishi Ismoil G'asprali, Mahmudxo'ja Bexbudiy, Munavvar-qori Abdurashidxon o'g'li, Muhammadsharif So'fizoda, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Muhammadrasul Rasuliy, Ishoqxon Ibrat, Sadriddin Ayniy, Abdurauf Fitrat, Oqilxon Sharofiddinov, Siddiq Rajabov kabi pedagog va olimlarning nomlari bilan bog'liq. Umumiy didaktika-barcha o'quv fanlari, ma'lumot darajalari asosida ta'limning maqsadi, mazmuni, qonuniyatlari, qoidalari, metodlari, tashkiliy shakllari natijalarini o'rganuvchi fandır.

Xususiy didaktika umumiy didaktika bo'yicha o'rganilgan bilimlarni, masalan, ta'lim qoidalari, ma'lumot mazmuni bo'yicha hosil qilingan tasavvurlarni inkor yetmaydi. Aksincha, xususiy didaktika bo'yicha o'rganiladigan bilimlar umumiy didaktikada hosil qilingan tushunchalarni to'ldiradi, ularni yanada oydinlashtirishga ko'maklashadi. Binobarin, umumiy va xususiy didaktika o'zaro uzviy bog'liq pedagogik fanlardir.

-Ta'lim individual harakterga ega. Ta'lim manbalarida (darslik, ko'rsatma-qurol, o'qituvchi nutqi) berilgan bilimlar sinfdagi barcha o'quvchilar uchun bir xil bo'lsa-da, ularni o'quvchilar turlicha o'zlashtirishadi;

-Ta'lim chegaralangan. Unda kishilar tomonidan kashf yetilgan bilimlar o'zlashtiriladi. Bilish jarayoni esa cheksizdir. Unda tabiat, jamiyat va inson tafakkuri qonuniyatlarining hali o'rganilmagan sohalari kashf etiladi.

Maktabda bilim va malakani o'zlashtirish uzviy harakterga ega. Bugungi o'rganiladigan bilim oldin o'zlashtirilgan bilimlarni taqozo qilsa, kelajakda o'zlashtiriladigan bilimlar uchun asos sanaladi.

Didaktika ta'lim bilan bog'liq barcha muammolar bilan shug'ullanar ekan, shu bilan birga ta'lim dialektikasiga ham o'z e'tiborini qaratadi.

Ta'lim dialektikasi deganda ta'limning obyektiv holatda rivojlanishi tushuniladi. Ta'lim shunday bir jarayonki, u doimiy holatda o'zgarib boradi. Jamiyat taraqqiy yetib borgan sari ta'lim ham jamiyat maqsadlarini ko'zlagan holda o'zgarib boradi. Fan va texnika olamida insoniyat tomonidan yerishilayotgan yutuqlar ham ta'limning yangilanib borishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Masalan, Respublika ta'limi hozirgi kunda katta o'zgarishlarni boshidan kechirmoqda. Uning oldidagi maqsadlar o'zgarib bormoqda, qolaversa, ta'limga oxirgi yillarda yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etilishi ham fikrimizga dalil sifatida xizmat qila oladi. Ta'limning rivojlanishi qonun-qoidalarini o'rganish to'g'ridan-to'g'ri didaktikaning vazifasini tashkil yetadi.

Ta'lim sohasida ro'y berayotgan o'zgarishlar o'z navbatida uning barcha ichki bo'g'inlariga ham ta'sir etmay qo'ymaydi; ya'ni ta'lim metodlari, tashkil etish shakllari, vositalari va bo'g'inlarining o'zaro aloqalari ma'lum miqdorda o'zgaradi. Natijada ta'lim mazmunini o'quvchi tomonidan o'zlashtirish darajasi, bilimlarning shakllanish doirasi, natijalar samarasi ham yangi ko'rinishga ega bo'ladi. Bilimlarni egallash bosqichlari har bir shaxsning psixologik hususiyatlariga tayanadi, ya'ni shaxsning ma'lumotlarini sezish, idrok etish, anglash, umumlashtirish, xulosa chiqarish va amalda qo'llash kabi hususiyatlari har xil bo'ladi.

O'qituvchi quyidagi vazifalarni bajarishi lozim bo'ladi:

1. O'quvchilar bilish qobiliyatiga asoslanib, o'qish uchun qo'zg'atuvchi sabablar (motivlar) yaratish;
2. Berilayotgan ma'lumotlarni idrok etish uchun sharoit yaratish;
3. Ta'lim jarayonida bolalar ongida mavjud bo'lgan bilimlarga va shakllangan tajribalariga suyanib, ma'lumotlarni anglash, taqqoslab, tahlil etish va xulosalar chiqarishga undash;
4. O'quvchilarning olgan bilimlarini, amaliyotda qo'llash orqali ularda ko'nikma va malakalarni hosil etish hamda ularni mustahkamlash va takomillashtirish;
5. Bilimlar, ko'nikma va malakalarni doimiy amaliyotda qo'llanishini ta'minlash;
6. Ta'lim natijalarini tahlil qilish va o'quvchilarning keyingi istiqbolini tashhis etish va rejalashtirish.

Ta'limning mazmuni uning vazifalaridan kelib chiqadi. Ta'limning mazmuni ilmiy bilimlar, ko'nikma va malakalar tizimidir. O'quvchi ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallash jarayonida aqliy va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantiradi, dunyoqarashi, ahloqi shakllanadi, hayotga, mehnatga tayyorlanadi. Ta'lim mazmuniga insoniyat to'plagan barcha ijtimoiy tajribalar kiradi. Uning mazmuni, xajmi, ijtimoiy tuzumning iqtisodiy talab va ehtiyojlari, fan-texnika taraqqiyoti darajasi bilan belgilanadi. Ya'ni uning mazmuniga tabiat, jamiyat, inson va uning tafakkuri haqidagi bilimlar, hozirgi zamon fani, texnikasi, madaniyati, ishlab-chiqarishdagi yangiliklar kiritiladi. Ta'limning mazmuni o'zgaruvchan, u doimo yangilanib turadi.

Bugungi kunda ta'limning mazmuni O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlashning milliy dasturi» da belgilangan vazifalardan kelib chiqadi. Ta'lim mazmuni jamiyat umumiy o'rta ta'lim oldiga qo'yayotgan talab-buyurtma asosida belgilanishi kerak. Ya'ni shakllanayotgan inson nimani bilishi, o'rganishi, qanday insoniy fazilatlarga ega bo'lishi haqidagi savollarga javob berishi kerak.

Ta'lim jarayoni o'quvchilarda: bilimdonlik, mustaqil fikrlash, ijodkorlik, tirishqoqlik, tashabbuskorlik, ziyraklik, intizomlilik, qiziquvchanlik kabi xislatlarni shakllantiradi. Tabiat, jamiyat, inson va uning tafakkuriga munosabati ham ta'lim mazmunini belgilashga, ta'lim olishga yordam beradi. O'quvchi o'zida shakllangan munosabatlarga asoslanib tevarak-atrofdagi narsalarni, voqyealarni baholaydi; oq-qorani ajratadi, ilmiy va g'ayriilmiy hodisalarning farqiga boradi.

Ta'lim mazmuniga kiritilgan o'quv materiali yuqori ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lishi, ta'lim jarayonining imkoniyatlariga mos bo'lishi (ta'limni tashkiliy shakllari, qonuniyatlar, tamoyillari, usullari, o'quvchilarning umumiy rivojlanishi darajalariga, maktabning o'quv-metodik hamda moddiy holati hisobga olinishi) lozim.

Shuningdek, ta'lim mazmunini belgilashda maktabda o'qitiladigan barcha fanlarning o'ziga xos hususiyatlari va fanlararo aloqa hisobga olinishi shart.

Ta'lim mazmuni ilmiy asoslangan DTS, o'quv rejaları, dasturlari va darsliklarida ifodalanadi. Xususiy metodika nuqtai nazari bo'yicha «ta'lim» aynan bir o'quv fani asosida o'qitish va o'qish faoliyatlarini birgalikda amalga oshirishni anglatadi.

Pedagogika fani nuqtai nazaridan qaralganda esa «ta'lim» o'qituvchi va o'quvchi ta'sirining majmui bo'lib, uning natijasida o'quvchining aqliy salohiyati (intellekti), ruxiyatini rivojlantirish ma'nosini bildiradi.

Bilim-tabiatda, jamiyatda, inson ongida amal qilinadigan qonuniyatlarning turli belgilar (masalan, yozuv) vositasida moddiylashtirilgan ko'rinishidir. Bilimlar qarash, g'oya, ta'rif, qoida, aniqlik, aksioma, teorema, omil va boshqa shakllarda beriladi;

Ta'lim jarayoni tarkibiga ko'ra, o'ta murakkab didaktik hodisadir. Agar bu jarayonga o'qituvchi faoliyati nuqtai nazaridan yondoshsak, «o'qitish jarayoni», o'quvchilar faoliyati nuqtai nazaridan, esa «o'quv jarayoni» iboralari ishlatiladi.

O'qitish eng qadimiy faoliyat turlaridan biridir. U mehnatning ijtimoiy taqsimlanishi natijasida alohida kasb sifatida ajralib chiqqan. Kishilar o'qituvchilik kasbiga maxsus tayyorlanadi.

Ta'lim ma'lum bosqichlar asosida amalga oshiriladi: o'rganiladigan narsa- hodisalarni bevosita yoki bilvosita idrok etish; oldin o'rganilgan bilimlarni xotiraga, ya'ni esga tushirish; bilimlarni amalda qo'llash, fikrlash, ularning umumiy va xususiy alomatlarini ajratish.

Hozirgi an'anaviy maktabda asosiy e'tibor bilimlarni o'zlashtirishga, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratiladi. Bu o'quv- tarbiya jarayonini tashkil etish tajribasining eng zaif tomonidir. Ma'lumot mazmunining barcha elementlariga rioya qilib, ta'lim jarayonini tashkil etish yo'li bilangina har tomonlama rivojlangan yoshlarni etishtirib chiqarish mumkin. Ta'limning asosiy mazmunini uning vazifalari oydinlashtirib beradi. Asosiy vazifalarga aqliy tarbiya bilan bog'lik bo'lgan vazifalar kiradi. Bu vazifalar ichiga ilmiy va texnikaviy bilimlar, hamda ular bilan bog'lik bo'lgan malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish, ajdodlarimiz qoldirgan tarixiy va madaniy qadriyatlarda hayotning ma'nosi, jamiyatda insonning tugtan o'rnini, ta'lim-tarbiyasi, odob - axloqi haqidagi xikmatli fikrlar borki, bular bugungi halq ta'limi taraqqiyoti uchun va milliy maktab yaratishi borasida yoshlarimizda insonparvarlik, poklik, imon-e'tiqod, muruvvat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, millatlararo do'stlik munosabatlari, qaxramonlik, mardlik singari tuyg'ularini tarbiyalaydi.

BIRINCHI BOBGA DOIR XULOSALAR

Ta'lim jarayonidagi tub islohatlarning asosiy maqsadlaridan biri o'quvchilar va talabalarning vatanimizga sodiq, mehnatsevar, axloqiy pok inson sifatida tarbiyalashdir. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohatlarning bosh maqsadi inson taraqqiyotiga qaratilganligi bois uning amalga oshirilishidagi bosh omillardan biri tarbiyalangan shaxs faoliyatidir. Yuqoridagilarni hisobga olib ta'lim muasasalarida talabalar tarbiyasiga alohida e'tibor berilmoqda.

Birinchidan, uzluksiz ta'limning barcha bo'g'inlarida ta'lim mazmunining samaradorligiga erishilmoqda.

Ikkinchidan, uzluksiz ta'lim jarayonida pedagog, o'qituvchining ijodiy ishiga, uning tarbiya jarayonida bosh rol o'ynashi muhim omil sifatida e'tirof etilmoqda.

Uchinchidan, ta'limni modernizatsiyalash sharoitida tarbiyaviy yo'nalishdagi tadbirlarning o'tkazilishiga jamoat tashkilotlarining vakillari ishtiroki muhim o'rin berilmoqda.

To'rtinchidan, ta'lim muasasalarida talabalarning fanlardan chuqur o'zlashtirishiga erishish uchun didaktikaning yangi usullariga e'tibor kuchaytirildi.

Beshinchidan, ta'lim muasasalarining faoliyatida jamoat tashkilotlari bilan tarbiya jarayonidagi hamkorligini kuchaytirish uchun barcha chora tadbirlar ko'rilmoqda.

Oltinchidan, talabaning tarbiyasida muhim rol o'ynaydigan mustaqil ta'lim imkoniyatlariga ham e'tibor kuchaytirildi va shu jumladan oiladagi mustaqil bilim olish uchun barcha imkoniyatlar vujudga keltirilgan.

II – BOB. TALABALAR TARBIYASIDA JAMOAT TASHKILOTLARI VA TA'LIM MUASSASASI HAMKORLIGINING AHAMIYATI

2.1. Talabalar tarbiyasining oiladagi qadriyatlarni o'rganish jarayoni bilan uyg'unligi

Ilmiy-pedagogik, psixologik, fiziologik hamda falsafiy asarlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, oila bola uchun eng muhim tarbiyaviy muhit bo'lib, bu muhitda shaxs kamoloti uchun muhim hisoblangan xulq-atvor, iroda, tasavvur, dunyoqarash shakllanadi.

Bola oila timsolida jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy qiyofasini ko'radi, jamiyat talablari mohiyatini ilk bora shu kichik jamoa orasida anglaydi.

Shaxsning ma'naviy sifatlarga ega bo'lishi, unda ma'naviy bilimlarga nisbatan ehtiyoj va qiziqishning paydo bo'lishi oila tarbiyasi asosida amalga oshadi.

Sharqda azal-azaldan oila tarbiyasiga yuksak baho berib kelishgan. Totalitar tuzum davrida esa oilaning shaxs tarbiyasida tutgan o'rni inkor etilib, uni borliq vositasida tarbiyalashga harakat qilingan edi.

Milliy istiqloлга erishgandan so'ng o'zlikni anglash tuyg'usining qaror topganligini, o'tmish qadriyatlarini o'rganishga bo'lgan qiziqishning ortganligi,

oilaning shaxs kamolotida tutgan o'rni va ahamiyatini xolisona baholash imkonini beradi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov quyidagi fikrlarni bayon etadi: «Oila turmush va vijdon qonunlari asosiga quriladi, o'zining ko'p asrlik mustahkam ma'naviy tayanchlariga ega bo'ladi, oilada demokratik negizlarga asos solinadi, odamlarning talab ehtiyojlari va qadriyatlari shakllanadi. O'zbekiston xalqining aksariyati o'zining shaxsiy farovonligi to'g'risida emas, balki, oilaning, qarindosh urug'lar va yaqin odamlarning omon-esonligi to'g'risida g'amxo'rlik qilishni birinchi o'ringa qo'yadi. Bu esa uning oliy darajadagi ma'naviy qadriyati, inson qalbining gavharidir».

Oila tarbiyasida obyektiv va subyektiv omillarning roli katta. Obyektiv omillar sirasiga: oilaning moddiy ta'minoti va farovonligi, shu bilan birga maishiy turmush darajasi, oila byudjetining mavjud holati, undan oqilona foydalanish borasidagi tajriba, sog'lom ruhiy muhitning barqarorligi va hokazolar kirsa; oiladagi shaxslararo munosabatlar mazmuni, oila a'zolarining fizilogik-psixologik, madaniy jihatdan komillik hamda ma'lumot darajasi, ularning qiziqish va ehtiyojlari o'rtasidagi mutanosiblik, birlik tamoyillariga tayanish va shu kabilar subyektiv omillar sirasiga kiradi.

Oila tarbiyasida bolalar hayotini to'g'ri uyushtirish – ularni vaqtdan to'g'ri va unumli foydalanishning asosiy garovidir. Bolaning oiladagi vaqtini o'yin, mehnat va o'qish faoliyatlariga to'g'ri taqsimlash nihoyatda muhimdir.

Oila jismoniy va psixologik jihatdan sog'lom, ma'naviy barkamol, mehnatga hamda oilaviy hayotga tayyor shaxsni shakllantirib berish lozim. Oila tarbiyasi mazmuni bolalarga ijtimoiy tarbiyaning mazkur yo'nalishlari: jismoniy, axloqiy, aqliy, estetik, mehnat, ekologik, iqtisodiy, huquqiy, siyosiy-g'oyaviy hamda jinsiy tarbiya berish, ularda faoliyat ko'nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat.

Oila muhitida tashkil etiladigan jinsiy tarbiya bolalarni jinsiy jihatdan chiniqtirish, ularni tozalik va ozodlikka o'rgatish, o'z sog'lig'i uchun g'amxo'rlik qilish va mas'uliyatli bo'lishlarini ta'minlashga qaratilgan harakatlar mazmunini ifoda etadi. Oila tarbiyasida bolalarning aqliy jihatdan tarbiyalash ham muhim

o'rin tutadi. Bu boradagi dastlabki vazifa ota-ona tomonida bolaning qiziqish va ehtiyojlarini ko'ra bilish asosida tasavvur, idrok, tafakkur, xotira hamda diqqatni takomillashtirishga yordam beruvchi mashg'ulotlarga jalb etishdan iboratdir. Bu borada ota-ona yoki oilaning boshqa a'zolari dunyoqarashi, ehtiyoj va qiziqishlari doirasi hamda ular tomonidan ko'rsatilayotgan namuna tarbiyaviy omil bo'lib xizmat qiladi.

Axloqiy tarbiya oila tarbiyasining o'zagini tashkil etadi. Oilada uyushtirilajak axloqiy tarbiyaning maqsadi bolalarda eng oliy axloqiy sifatlar ota-ona hamda oilaning boshqa a'zolariga, shuningdek, atrofdagilarga nisbatan mehr-muhabbat, kattalarga hurmat, kichiklarga muravvat, kamtarlik, to'g'ri so'zlik, mehnatsevarlik, saxovat, insonparvarlik, adolat, vijdon, or-nomus, g'urur, intizom, ijtimoiy burchini anglash va hakozolarni shakllantirishdan iboratdir.

Oilada tashkil etilayotgan estetik tarbiya bolalarda go'zallikni his qilish, undan zavqlanish, tabiat go'zalliklaridan bahra olish asosida his-tuyg'u, idrok, tasavvur hamda qarashlarni yuzaga keltirish va ularni hayotni sevishga o'rgatishdek vazifalarning ijobiy hal etilishini nazarda tutadi.

Mehnat tarbiyasi ham oila tarbiyasining asosiy yo'nalishlaridan bir sanaladi. Shaxsning mustahkam tavsif va qat'iy iroda egasi bo'lib voyaga yetishida mehnatning ahamiyati kattadir. Bolalarni oilada to'g'ri tarbiyalashda oila xo'jaligining yuritish ishiga jalb qilib turish ahamiyat kasb etadi. Bolalar tomonidan bajariladigan oilaviy yumushlar ularning jismoniy va aqliy kamoloti darajasidan ortiq bo'lmasligi, ularni tezda toliqishlari yoki mayib bo'lishlariga sabab bo'lmasligi lozim. Bolalar zimmasiga ularning yoshi, rivojlanish darajasi, jismoniy quvvatiga muvofiq yumushlarni taqsimlab berilishi, berilgan topshiriqlarning bajarilishini, ularning sifatini kattalar tomonidan nazorat qilib turish, bajarilgan topshiriqlarning haqqoniy bahosiga ega bo'lishi bolaning mehnatga bo'lgan havasini oshiradi, unda o'z kuchiga ishonchini yuzaga keltiradi.

Mehnatni tashkil etishda ota-onalarning shaxsiy namunasi aka-opalar ibrati, shuningdek, ota-onaning bola bilan birga ishlashlari katta tarbiyaviy kuchga egadir.

Oila sharoitida uyushtirilayotgan suhbatlar orasida huquqiy mavzudagi suhbatlar alohida diqqatga sazovordir. Ommaviy axborot vositalari orqali aholi e'tiboriga havola etilayotgan huquqiy mavzudagi ko'rsatuv maqolalar, eshittirishlar, shuningdek, ommabop huquqiy adabiyotlar hamda ularda ilgari surilayotgan g'oyalar yuzasidan o'tkaziladigan suhbatlar, bolalar huquqiy tasavvur, idrok, tafakkur, savodxonlik, faollik, mas'ullik, e'tiqod va salohiyatni qaror topishiga olib keladi.

Oila va ta'lim muassasalari o'rtasida tashkil etilgan hamkorlikning bosh g'oyasi ota-onalar uchun pedagogik yordam ko'rsatishdan iboratdir.

1. Ota-onalar bilan olib borilgan ishlar

A) Ota-onalar bilan o'tkazilgan suhbatlar.

Suhbatlar yakka hamda umumiy tarzda olib boriladi. Ilk suhbat chog'ida o'quvchilarni ma'naviy jihatdan tarbiyalash, ularda ma'naviy madaniyatni qaror toptirish muvaffaqiyatini ta'minlash kafoloti bo'lgan ota-onalar va farzandlarining ijtimoiy anketa so'rovlar o'tkazish mumkin. So'rovnomalar ikki xilda bo'lib, ulardan birinchisi, har bir o'quvchining umumiy portretini tasvirlovchi, diagnostik tavsifga ega, ikkinchi turdagi so'rovnoma esa ota-onalarning ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish, farzandlar ma'naviy madaniyatni shakllantirishga ularning shaxsiy munosabatlarini aniqlashga xizmat qiluvchi so'rovnomalardir. Quyida birinchi turdagi so'rovnomaning umumiy mazmunini keltiramiz:

«Siz o'z farzandingizni qay darajada bilasiz?» nomli so'rovnoma mazmuni quyidagicha:

1. Farzandingiz ushbu o'quv maskanida nechanchi yil tahsil olmoqda?
2. Farzandingiz so'nggi o'quv yilidagi o'zlashtirish darajasi sizni qoniqtiradimi?
3. Farzandingizning fanlarga bo'lgan munosabati qanday?
4. Uning fanlarga bo'lgan qiziqishini baholay olasizmi?
5. Ijtimoiy munosabatlar (oila, jamoada va keng jamoatchilik o'rtasida tashkil etiladigan munosabatlar) jarayonida ishtikori qanday?

6. Farzandlaringizga munosib bo'lgan muhitning ma'naviy-axloqiy iqlimi qanday? U kimlar bilan do'stlashgan, ularning ma'naviy qiyofasi sizning talablaringizga javob bera oladimi?

7. Katta farzandingizga nisbatan salbiy aloqa yoki ta'sir ko'rsatganliklarining guvohi bo'lganmisiz?

8. Uning oilada tutgan o'rni qanday?

9. O'quv yurti yoki oila o'rtasida vujudga kelgan shaxsiy ziddiyatlar bormi?

Dastlabki suhbat hamda ota-onalar tomonidan to'ldirilgan so'rovnomalar natijalarini tahlil etib, ular bilan tashkil etiladigan yo'nalishi va mazmunini belgilab beradi.

2. Maktabning o'quv yili davomida ota-onalar bilan olib boriladigan ishlari:

A) Sinf ota-onalar majlisi. Majlis o'quv yili davomida 5 marta o'tkaziladi, ya'ni o'quv yili boshlanishi oldidan I, II, III va IV – chorak yakunida.

Majlislarda o'quv yurti ichki tartib-qoidalariga umumjamo'a ijtimoiy me'yorlariga rioya etish holati, yuzaga kelgan ziddiyatlar tahlil qilinadi, navbatdagi davr uchun qilinadigan ishlarni ijobiy hal etish chora-tadbirlari belgilanadi. Maktabda tarbiya va ta'lim olayotgan jamo'a hayotida, shuningdek, tarbiyaviy tadbirlar jarayonini faollik ko'rsatgan, o'qishda, mehnatda alohida o'rnak bo'layotgan tarbiyalovchilarning ota-onalariga minnatdorchilik izhor etiladi.

Ayrim ota-onalarining o'quv yurtida tashkil etilayotgan tadbirlarda faol qatnashmasliklari aytib o'tiladi va buning sabablari aniqlanadi, bunday holatlarini barham berish borasidagi asosiy talablar o'rtaga tashlanib fikrlanib olinadi.

B) Umummaktab ota-onalar umumiy yig'ilishida o'quv yili davomida o'quvchilar, ota-onalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning borishi va yakun muhokama qilinadi. Ota-onalar maktab hayoti va o'quvchilarning ijtimoiy xulq-atvori, ijtimoiy me'yorlariga amal qilishlari, o'quvchilarni ma'naviy jihatdan tarbiyalash borasida erishilayotgan natijalar bilan tanishtiriladi. O'quv yili yakunida bo'lib o'tgan umummaktab ota-onalar majlisida maktab ijtimoiy hayotida

faol ishtirok etgan, huquqiy mazmundagi tadbirlarni uyushtirishda aholida ibrat ko'rsatgan, shuningdek, muvaffaqiyatli qatnashgan bir guruh o'quvchilar va ularning ota-onalari rahmatnoma bilan taqdirlanadilar, quyda ushbu rahmatnomani matnini keltiramiz.

«Hurmatli Anvarjon Holiqov!»

G'alaorol tumanidagi 12-o'rta maktab ma'muriyati, kasaba uyushmasi, «Kamolot» yoshlar uyushmasi Sizga farzandingizning tarbiyasiga alohida e'tibor berayotganingiz uchun tashakkur izhor etadi.

Farzandingiz Nodirjon Holiqov 2010-2011 o'quv yilini a'lo baholar, namunali xulqi, shuningdek, «Soliq tizimini boshqarish» bo'yicha bilimlar tanlovida faol ishtirok bilan yakunlaydi.

Farzandingiz mustaqil respublikamiz va xalqimizga munosib fuqaro bo'lib yetishayotganidan xursandmiz.

Sizga va oila a'zolaringizga sog'liq, oilangizga tinchlik tilaymiz.

Maktab ma'muriyati:

Kasaba uyushmasi qo'mitasi:

«Kamolot» yoshlar uyushmasi

2011 yil 6 iyun

V) Ijtimoiy-ma'naviy mazmundagi suhbat va ma'ruzalar.

Bunday ma'ruza va suhbatlar ota-onalarda ijtimoiy mazmunda shuningdek, ta'lim-tarbiyaga oid bilimlarni egallash, farzand tarbiyasi ishiga jiddiy e'tibor berish, bu borada ta'lim muassasasi bilan mustahkam hamkorlik o'rnatishni ta'minlaydi.

2.2. Talabalarda vatanparvarlik tafakkurining shakllanishida mahallaning roli

Tarbiya jarayoni ishtirokchilari sa'y-harakatlarini birlashtirish maqsadida 1993 yilda ishlab chiqilgan "Oila, mahalla, maktab hamkorligi"

konsepsiyasi yoshlarni istiqloq g'oyalariga sadoqatli, ma'naviy barkamol, vatanparvar etib tarbiyalashda keng jamoatchilik faoliyatini muvofiqlashtirish borasida ma'lum dasturilamal bo'ldi.

Mamlakatimizda keyingi yillarda qabul qilingan ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qator me'yoriy hujjatlar, jumladan O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" bozor iqtisodiyoti sharoitlarida muvaffaqiyatli ishlay oladigan, mustaqil fikrlovchi kadrlarni tayyorlashda oila, mahalla va maktab nufuzini yanada yuqori pog'onaga ko'tarishni taqozo etadi.

Zero, ta'lim-tarbiyani takomillashtirishda ham davlat bosh islohotchidir. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, birinchidan, yosh avlodga o'zligimizni, muqaddas an'analarimizni anglash tuyg'ularini, xalqimizning ko'p asrlar davomida shakllangan ezgu orzularini, jamiyatimiz oldiga bugun qo'yilgan oliy maqsad va vazifalarni singdirish;

Ikkinchidan, jamiyatimizda bugun mavjud bo'lgan hurfikrlikdan qat'iy nazar yoshlarni jipslashtiradigan, xalqimiz va davlatimiz daxlsizligini asraydigan, el-yurtimizni eng yuksak maqsadlar sari chorlaydigan yagona g'oya — milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;

Uchinchidan, yoshlarni baynalmilal jahon hamjamiyatida, xalqaro maydonda O'zbekistonga munosib hurmat tug'dirish uchun intilish ruhida tarbiyalash;

To'rtinchidan, yosh avlodni vatanparvarlik, el-yurtga sadoqat, yuksak odamiylik va insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalash;

Beshinchidan, yosh avlodni ulug' ajdodlarimizning munosib vorislari ekanliklari, ayni vaqtda jahon va zamonning umumbashariy yutuqlarini egallash ruhida tarbiyalash O'zbekistonda o'quvchi-yoshlarni tarbiyalashning eng dolzarb masalasidir.

Davlatimiz rahbari ko'rsatib berganidek, ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotlar:

birinchidan, ijtimoiy-siyosiy iqlimga ijobiy ta'sir ko'rsatishga, umuman mamlakatdagi mavjud muhitni butunlay o'zgartirishga;

ikkinchidan, insonning hayotda o'z o'rnini topishini tezlashtirishga;

uchinchidan, jamiyatda mustaqil fikrlovchi erkin shaxsni shakllantirishga;

to'rtinchidan, insondagi mavjud salohiyatni to'la ro'yobga chiqarishga;

beshinchidan, umumiy va maxsus bilimlarga ega, ongli, tafakkuri ozod, zamonaviy dunyoqarash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga voris bo'lgan, kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etadigan komil insonlarni tarbiyalashga qaratilgan.

Mazkur konsepsiyada taraqqiyotimizning ma'naviy-axloqiy negizi milliy va umuman insoniy qadriyatlar uyg'unligi ekanligi e'tirof etildi, milliy va umuminsoniy tarbiyaning quyidagi o'zaro aloqalari, uyg'un yo'nalishlari belgilab olindi.

Milliy tarbiya yo'nalishi orqali yoshlarda o'zlikni anglash, vatanparvarlik, milliy g'urur, millatlararo muloqot madaniyati, milliy mafkuraviy onglilik, milliy odob, fidoyilik fazilatlarini shakllantiriladi.

Umuminsoniy yo'nalishda huquqiy, iqtisodiy, jismoniy, aqliy, estetik, ekologik, gigiyenik va boshqa tarbiya yo'nalishlari amalga oshiriladi. Bu konsepsiya milliy davlatchilik va jamiyat qurilishi talablari asosligini ta'minlaydi.

Konsepsiyada oilaga alohida e'tibor qaratildi. O'zbekistonda 1998-yil "Oila yili", 2011 yilning "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili" deb e'lon qilinishi oilaning tarbiyaviy rolini yanada kuchaytiradi. Qayd etilgan masalalar jamiyatimiz, xalqimiz, davlatimiz taqdiri va uning dunyo miqyosidagi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy salohiyatini shakllantirishda g'oyat katta ahamiyatga ega ekanligiga O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining qabul qilingan "Ijtimoiy-ma'naviy muhitni yanada sog'lomlashtirish, diniy aqidaparastlikning oldini olish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 130-sonli qarori misol bo'la oladi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunining 30-modadsida "Voyaga yetmagan bolalarning ota-onalari yoki qonuniy vakillari bolaning qonuniy huquqlari va manfaatlarini himoya qilishlari shart hamda ularning tarbiyasi, maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi olishlari uchun javobgardirlar", deb belgilab qo'yilgan.

"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning 3.2 bandida esa ta'lim oluvchilarning o'qishi, turmushi va dam olishi uchun shart-sharoitlar yaratish borasidagi vazifalar hal etilishida jamoatchilik boshqaruvini rivojlantirishga alohida e'tibor berilgan. Bu "Oila, maktab, mahalla hamkorligi" bugungi, qunning ma'naviy, ma'rifiy, mafkuraviy, tarbiyaviy zarurati ekanligini bildiradi. Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqimizning boy milliy, madaniy, tarixiy an'analariga, urf-odatlariga hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, zamonaviy pedagogik texnologiyaning ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etilishi, shaxsni tarbiyalash va uni har tomonlama kamol toptirishning ustuvorligini ta'minlash; umumiy hamda milliy pedagogik madaniyatni oshirish; mamlakatimiz fuqarolari orasida milliy mafkuraviy tarbiya ishlarini takomillashtirish "Oila, mahalla, maktab ham-korligi" konsepsiyasining asosiy maqsadidir.

O'zbekistonda ro'y berayotgan o'zgarishlar "Oila, mahalla, maktab hamkorligi" yo'nalishidagi bola tarbiyasida oila, ota-ona, mahalla, maktabning asosiy vazifalarini mazmunan yangilab hayotga tatbiq etishni taqozo qiladi.

"O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi" Konsepsiyasini amalga oshirish jarayonida oilaning vazifalari: "

- oilada sog'lom muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olish, farzandlar uchun ota-ona har tomonlama o'rnak bo'lishi, farzandlarning ota-onasiga, Vatanga muhabbat tuyg'usini shakllantirish, o'zaro g'amxo'r bo'lishni ta'minlash;

- oilada huquqiy tarbiyani yaxshilash, oila a'zolarining o'z huquq va burchlarini anglab etishlarini va ularga rioya qilishlarini ta'minlash;

- farzandlariga chuqur dunyoviy bilim asoslarini berish, ma'rifatli va ma'naviyatli kishilar bo'lib etishish;
- bozor munosabatlariga mos bo'lgan kasb-hunar o'rgatish, iqtisodiy tushunchalarni farzandlar ongiga singdirish;
- bolalarning ma'naviy barkamol va jismonan sog'lom bo'lishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy muhitni yaratish;
- bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, istiqloq g'oyalari va milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;
- bolalarning bo'sh vaqtlarini pedagogik nuqtai nazardan kelib chiqib unumli tashkil qilish, ularga qo'shimcha ta'lim berish;
- farzandlarida mavjud bo'lgan iste'dod kurtaklarini rivojlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratish;
- o'z farzandlarining maktab, mahalla, davlat va jamiyat oldidagi burchlarini to'la ado etishlari uchun oilada mas'uliyatli bo'lish;
- ota-onalar o'zlarining pedagogik va psixologik bilim saviyalarini doimo oshirib borishi;
- bolalarda tejamkorlik va ishbilarmonlikning ma'naviy axloqiy tomonlarini shakllantirish;
- oilada milliy va umuminsoniy tarbiyaning barcha yo'nalishlarini uyg'un holda bosqichma-bosqich amalga oshirishga mas'ullikni ta'minlash;
- sanitariya-gigiyenik, ekologik ko'nikmalarni singdirish, diniy aqidaparastlik, ichkilikbozlik, giyohvandlikka qarshi tarbiyani amalga oshirish;
- oila, maktab va mahalla oldida o'z farzandlarining barcha xatti-harakatlari uchun javobgardir;
- sog'ligida va aqlida nuqsonlari bo'lgan farzandlariga hayot talablariga mos ravishda bilim va kasbkor o'rgatishdan iborat.

Ota-onaning farzand oddidagi burchi, o'zbekona ta'bir bilan aytganda, farzandga yaxshi nom qo'yish, yaxshi muallim qo'lga topshirib savodini chiqarish, ilmi, kasb-hunarli qilish, oilali va uyli-joyli qilishdan iboratdir.

O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi jarayonida mahallaning vazifalari:

"Bir bolaga yetti mahalla ota-ona" degan naqldan kelib chiqib, kelajak avlodni tarbiyalash va unga ta'lim berish jarayonini amalga oshirish borasida kichik Vatan bo'lmish mahallaning oldida quyidagi vazifalar turadi:

- mahalla faollari tomonidan tarbiya muassasalari bilan birgalikda ta'lim-tarbiya jarayonida amalga oshirilishi kerak bo'lgan masalalarni muhokama qilishda qatnashishi va oqilona yechimlarini topishda faollik ko'rsatilishi;

- mahalla o'z hududidagi ijtimoiy va iqtisodiy yordamga muhtoj oilalarni aniqlab, ularni qo'llab-quvvatlab va farzandlarining bilim hamda tarbiya olishlariga bosh-qosh bo'lishi;

- ma'nan nosog'lom oilalarni mahalla yig'inlarida muhokama qilish, ularga nisbatan jamoatchilik choralarini ko'rish;

- mahalla hududidagi o'quv-tarbiya muassasalariga iqtisodiy va ijtimoiy yordam ko'rsatilishini qo'llab-quvvatlash;

- ota-onalar orqali bolalarni tashabbuskorlik, mehnatsevarlik, milliy g'urur, vatanparvarlik, milliy odob, baynalmilallik kabi xislatlarini singdirishni har tomonlama rag'batlantirish;

- yoshlar diniy mazhablar va sektalar, aqidaparastlikning mohiyatini to'g'ri anglab etishiga ota-onalar orqali ta'sir ko'rsatish, ulug' ajdodlarimizning tarbiyaviy o'gitlarini singdirib borishga jamoatchilikni safarbar qilish;

- mahalla yig'inlarida milliy davlatchilik va milliy mafkura g'oyalarini, Respublikamizda iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda erishilgan yutuqlar targ'ibotini amalga oshirish borasida turli tadbirlar tashkil qilish;

- "Ma'naviyat va ma'rifat", "Sog'lom avlod uchun", "Mahalla", "Ekosan", "Umid", "Ulug'bek", "Nuroni", "Kamolot" jamg'armalari, xotin-qizlar qo'mitalari, turli jamiyatlar, birlashmalar va ijodiy uyushmalarni yosh avlodni milliy istiqloq g'oyalari asosida tarbiyalash ishiga, muammoli masalalarning yechimini topishga faol jalb qilish;

- mahalla hududidagi ishlab chiqarish korxonalari va tashkilotlarining imkoniyatlarini o'quv-tarbiya muassasalari moddiy negizini mustahkamlashga jalb qilish;

- mahalla hududida o'quv-tarbiya muassasalari bilan birgalikda turli ko'rik-tanlovlar, sport musobaqalari, anjumanlar, bayram va bellashuvlar tashkil qilish-turli yo'nalishda iqtidorli bo'lgan o'quvchi bolalarni maktablar tavsiyasiga ko'ra ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatlash;

- ilg'or pedagogik xodimlar, tarbiyachilarga mahalla imkoniyatlaridan kelib chiqib, har tomonlama yordam ko'rsatish;

- farzandlariga ta'lim va tarbiya berishda ijobiy natijalarga erishayotgan, namunali oilalar hayot tajribasini ommalashtirib, mahalla hududida "Oila saboqlari" mashg'ulotlarini tashkil qilish;

- mahallada istiqomat qilayotgan xalq ustalari, san'atkorlar, ziyolilar va barcha ijod axlining imkoniyatlaridan foydalanib, turli to'garak va "Usta-shogird" rusumida bilim va kasb berish faoliyatini tashkil qilish;

- mahalla hududidagi ishlab chiqarish korxonalari tomonidan mahallada istiqomat qilayotgan va moddiy qiynalgan yoshlar uchun ish joylari kvotasining ajratilishiga yerishish;

- har bir yosh fuqaro O'zbekistonga, uning tabiatiga muhabbat, tarixiga qiziqish, mahalla obodonchiligi, ahilligi uchun javobgarlik ruhini shakllantirish.

O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi jarayonida maktabning vazifalari:

Bolalarga ta'lim-tarbiya berishda maktab va pedagoglarning asosiy vazifalari O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonunining, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" va Respublika rahbariyatining dasturiy fikrlari mazmunidan kelib chiqqan bo'lishi kerak, ya'ni:

- maktabda bolaga biron-bir kasb-korni egallashi uchun mustahkam poydevor yaratish;

- o'quvchi-yoshlarning sport turlari bilan shug'ullanishlariga yordam berish, ularning bo'sh vaqtlarini tashkil qilish;

- bolalarga ta'lim berishni ilg'or pedagogik texnologiyalar, zamonaviy o'quv-uslubiy dasturlar asosida tashkil etish, o'quv-tarbiya jarayonlarini jahon andozalariga mos ravishda ta'minlash;

- o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlari tahlilidan, iqtisodiy va ijtimoiy muhitdan kelib chiqib, ularni turli soha bo'yicha kasb asoslariga yo'naltirish va ta'limda tabaqalashtirilgan yondashuvni joriy etish;

- yosh oilalar bilan ishlash, tibbiy tarbiyaviy, huquqiy, ma'naviy-ma'rifiy, ijtimoiy tushunchalar berish uchun maxsus tadbirlarni amalga oshirish;

- o'z hududidagi mahalla jamoalarining faoliyatini tarbiyaviy maqsad yo'lida muvofiqlashtirish;

- tarbiyasi "og'ir", qarovsiz qolgan bolalarning ota-onalari bilan ishlash, oilalarga pedagogik yordam berish;

- bola tarbiyasi yaxshi yo'lga qo'yilgan oilalarni tegishli idoralar hamkorligida o'rganib, tajribalarini ommalashtirish;

- o'qishni va ishlashni xohlamaydigan, bezorilik yo'lga kirib ketgan o'smirlarni hisobga olib, ularga tegishli tashkilotlar bilan birgalikda zarur choralar ko'rib, ota-onalar yig'inlarida muhokama qilish;

- tarbiya subyektlari bo'lmish huquqiy, tibbiy, ijodiy uyushmalar, yoshlar, tabiatni muhofaza qilish va "Ekosan", "Qizil yarim oy", barcha jamg'arma va jamoatchilik markazlari, ommaviy axborot vositalari, inson huquqlari bo'yicha milliy markazlar, kasaba uyushmalari, nodavlat tashkilotlari, ishlab chiqarish korxonalari, mahalliy boshqaruv idoralarining bola tarbiyasiga bo'lgan mas'uliyat va javobgarligini muvofiqlashtirish;

- turar joyda va mahallada olib borilayotgan barcha tarbiyaviy, ma'naviy, ma'rifiy, madaniy-ommaviy va sport tadbirlari markazi - maktab bo'lishiga erishish;

- o'quvchi-yoshlar, ota-onalar, jamoatchilik bilan huquqiy tarbiyani amalga oshirish, tarbiya jarayonining barcha ishtirokchilari orasida milliy

mafkurani targ'ib qilish, aqidaparastlik va milliy taraqqiyotimizga zararli g'oyalarning kirib kelishiga qarshi murosasiz kurashishni tashkil etish;

- ta'lim muassasalari nizomlari asosida o'quvchilarning maktabda joriy qilingan tartibga amal qilishlarini va nizomda belgilangan o'quvchilar libosida ta'lim va tarbiya jarayoniga qatnashishlarini ta'minlash;

- mahallada, xotin-qizlar orasida zamonaviy bilimlarni targ'ib qilish, o'smir yoshlarning dunyoviy bilimlarga bo'lgan intilishlarini rag'batlantirish;

- maktab negizida pedagogik, huquqiy, psixologik, ma'naviy va ma'rifiy bilimlar beruvchi "Ota-onalar universitetlari" faoliyatini tashkil qilish.

2.3. O'quv yurtlari faoliyati modernizasiyalashuvining tarbiya jarayoniga ta'siri

XXI asrga kelib fanning ijtimoiy hayotdagi roli mislsiz darajada oshdi. Fanlar taraqqiyotidagi inqiloblarning xarakteri o'zgardi, ya'ni ilm sohasidagi inqiloblar texnika sohasidagi axborotlar bilan uyg'unlashib ketdi va ilmiy – texnika inqilobi yuzaga keldi. XXI asrda ixtisoslashgan ilmiy tashkilotlar (muassasalar) soni keskin ravishda oshdi. Fan sohalari bo'yicha ilmiy muassasalar tashkil bo'la boshladi hamda yangi nomdagi fanlar yo'nalishlari va ularga xos ta'lim mazmuni yuzaga kela boshladi. Jumladan, kibernetika (iqtisodiy kibernetika, bio – med kibernetika, texnika kibernetikasi va h.k.), matematik lingvistika, giofizika, biotexnika, ehtimollar nazariyasi, ergonomia, informatika, texnik estetika va shu kabilar yangi nom olgan fan yo'nalishlaridir.

Keyingi chorak asr davomida ilmiy – texnik taraqqiyotga nazar tashlasak, bu davr ichida ko'pincha, ayniqsa fizika, matematika, mexanika, ximiya, biologiya kabi aniq fanlar va shu bilan birga texnikada tamomila yangicha sifat va tamoyillarga ega bo'lgan qonunlar, nazariyalar va gipotezalarning vujudga kelganligini shohidi bo'lamiz. Fanlarning o'zaro hamkorligi tezlashib, fanning yangi sohalari paydo bo'la boshladi. Bular ta'lim mazmuniga ham sezilarli ta'sir

ko'rsatdi va bular o'z navbatida texnika – texnologiya taraqqiyoti uchun xizmat qiladi. Ayniqsa, hozirgi kunda xalq xo'jaligini boshqarishni avtomatlashtirish keng ko'lamda amalga oshirilmoqda. Bu borada fan - texnika yutuqlarini o'z navbatida yoshlarga yetkazib borish, hozirgi zamon darslarga qo'yilgan talablardan biridir.

Fan va texnikaning ishlab chiqarish bilan yaqindan integrasiyalashib borish bu davr taqozosidir. Shuning uchun ham bugungi yoshlar maktablarni bitirib hozirgi zamon texnikasining asoslari haqida ma'lum tasavvurlarga ega bo'lishlari lozim.

Bugungi yuksalayotgan fan va texnikamiz bizga jamiyat qonunlari va tabiatdagi hodisalar mohiyatini, bizni o'rab turgan muhitni rivojlantirishni tushunib yetishga yordam beradi. Ilg'or fan va texnika – texnologiyalar tufayli inson atrof – muhit bilan faol hamkorlikda bo'ladi, uning yashash sharoitlari yaxshilanadi. Bu davrda sanoat, transport va boshqa sohalarni avtomatlashtirishga kirishildi. Avtomatik boshqarish nazariyasiga asoslangan “Kibernetika” nomli yangi fan vujudga kelishiga asos bo'ldi.

Kompyuterlardan fizika, matematika, astronomiya, ximiya, gيوفيزика, texnika va boshqa bir talay fan sohalariga oid turli xil murakkab matematik masalalarni yechishda muvaffaqiyatli foydalanilmoqda. Ayniqsa, atom energiyasi, qurilish, kosmik fazoni zabt etish va boshqa ko'pgina sohalarning beqiyos rivojlanishini ularga hisoblash texnikasini keng ko'lamda qo'llanilayotganligining natijasi deb qarash mumkin. Keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, fizika, matematika, elektronika kabi fanlarning eng ulkan yutuqlarini mujassamlashtirigina kompyuterlar shu paytgacha yaratilgan har qanday hisoblash mashinalaridan ham ustunlik qiladi. Hozirgi kunda kompyuterlar qo'llanilmayotgan biron sohani topish qiyin. Ular dastgoh, sex, zavodlarni boshqarishda ham insonga yaqindan ko'maklashmoqda. Kompyuterlarning ikki muhim xususiyati: hisoblashni tez bajarishi va xotirasida katta hajmdagi axborotni ishlab chiqish uchun juda ko'r imkoniyatlar yaratib bermoqda.

Bunday sharoitda barkamol avlodni shakllantirishni quyidagicha amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- xalqimizning boy ma'naviy va intellektual salohiyati hamda umumbashariy qadriyatlariga suyangan holda ta'lim – tarbiyani rivojlantirishning jahon talablarini hisobga olib DTSni takomillashtirish;

- shakllanishi lozim bo'lgan barkamol avlodning ma'naviy – ma'rifiy tarbiyasida boy milliy, madaniy – tarixiy an'analari, xalq urf – odatlari va umumbashariy qadriyatlariga asoslangan samarali tashkiliy va pedagogik shakllar hamda manbalarni ishlab chiqish va joriy qilish;

- uzluksiz ta'lim tizimida o'quv – axborot muhitini yaratish;

- uzluksiz ta'lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalari va kompyuter tarmoqlari bazasida ta'lim jarayonining axborotli ta'minotini rivojlantirish;

- uzluksiz ta'lim tizimida kompyuter – kommunikasiyasi tarmoqlari (kompyuterlar, kompyuterli tizimlar, kasbiy kompyuterli o'yinlar, elektron telekonferensiyalar va h.k.) dan keng foydalanishga erishish;

- uzluksiz ta'lim tizimi – dagi yutuqlarni keng joriy etishda ommaviy axborot vositalaridan muntazam foydalanib borish mexanizmlarini asoslash;

- yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash va ularning malakasini oshirishning aniq mexanizmlarini ishlab chiqish;

- uzluksiz ta'lim tizimida yangi axborot va pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqot ishlarini salmog'ini kengaytirish, “Fan → ta'lim → amaliyot” integrasiyasining uzluksiz ta'lim tizimiga samarasini aniqlab borish;

- uzluksiz ta'lim tizimiga ilg'or rivojlangan davlatlar bilan hamkorlikda mutaxassislar tayyorlashga erishish, hamkorliklarda ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish va h.k.

“Ta'lim to'g'risida”gi qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” da ta'limning mazmuni har bir o'sib kelayotgan yoshlarni barkamol avlod qilib tarbiyalash lozimligi ta'kidlanilgan.

Ushbu qonun va milliy dastur fuqarolarga ta'lim – tarbiya berish, kasb – hunar o'rgatishning huquqiy asoslarini belgilash va har kimning bilim olishdan iborat konstitusiyaviy huquqini ta'minlashga qaratilgan.

Ta'limning asosiy mazmunini uning vazifalarida oydinlashtirilgan. Asosiy vazifalarga aqliy tarbiya bilan bog'liq bo'lgan vazifalar kiradi. Bu vazifalar ichida ilmiy va texnikaviy bilimlar hamda ular bilan bog'liq bo'lgan malaka va ko'nikmalar bilan qurollashtirish alohida ahamiyatga ega. Bunda ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan tarixiy va madaniy qadriyatlar hamda ular hayotining ma'nosi, jamiyatda insonning tutgan o'rni, ta'lim – tarbiyasi, odob – axloqi haqida hikmatli fikrlar borki, ular bugungi ta'lim taraqqiyoti uchun ham milliy maktab yaratishdagi yoshlarimizda insonparvarlik, poklik, iymon – e'tiqod, muruvvat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik millatlararo do'stlik munosabatlari, qahramonlik, qadrlik singari tuyg'ularni tarbiyalashda o'ta muhimdir.

Shu bilan birga ta'lim – tarbiya muassasalari uchun alohida vazifalar qo'yilgan bo'lib, ularning mazmuni ham "Ta'lim to'g'risida"gi qonun bilan mushtarakdir.

Davlat ta'lim standarti (DTS) umumiy o'rta ta'lim, kasb – hunar ta'limi hamda oliy ta'lim uchun alohida – alohida ishlab chiqariladi.

Umumiy o'rta ta'limning DTS o'quvchilar umumta'lim tayyorgarligi saviyasiga qo'yiladigan majburiy minimal darajani belgilab berdi. O'z navbatida kasb – hunar ta'limining DTS o'quvchilar kasb – hunar tayyorligiga, saviyasiga qo'yilgan (Oliy ta'lim DTS talablar mutaxassislik tayyorgarligiga, saviyasiga qo'yiladigan) majburiy minimal darajani belgilaydi.

DTS ta'lim mazmuni shakllari, vositalari, usullari va ularning sifatini baholash tartibini belgilaydi. Ta'lim mazmunini o'zagi hisoblangan standart vositasida, mamlakat hududida faoliyat ko'rsatayotgan turli ta'lim muassasalarida (davlat va nodavlat) ta'limning barqaror darajasini ta'minlash sharti amalga oshiriladi. DTS o'z mohiyatiga ko'ra o'quv dasturlari, darsliklar, o'quv qo'llanmalari, nizomlar, o'quv rejasi va boshqa me'yoriy hujjatlarini yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Umumiy o'rta (kasb – hunar va oliy) ta'limning DTS quyidagi tamoyillariga tayangan holda ishlab chiqiladi.

- DTS ni davlat va jamiyat talablari va shaxs ehtiyojiga mosligi;
- O'quv dasturlari mazmunining jamiyat ijtimoiy – iqtisodiy taraqqiyoti hamda fan – texnik rivojlanishi bilan bog'liq;
- Umumiy o'rta (kasb – hunar va oliy) ta'lim mazmunining insonparvarligi;
- Ta'lim mazmunining respublikadagi barcha hududlardagi birligi va yaxlitligi;
- Umumiy o'rta (kasb – hunar va oliy) ta'limning mazmuni, shakli, vositalari va usullarini tanlashda innovasion (ilg'or) texnologiya yutuqlariga tayanish;
- Pedagogik tafakkurda qaror topgan an'anaviy qarashlar bilan “Ta'lim to'g'risida”gi qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” mazmunida ifodalangan zamonaviy talablarning uzviyligi;
- Ilg'or demokratik xorijiy mamlakatlarning ta'lim sohasida me'yorini belgilash tajribalarida milliy hususiyatlarni hisobga olgan holda foydalanish.

Ma'lumki, ta'lim mazmuni insonni o'qitish jarayonida egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi hamda xarakteri bilan belgilanadi. Shu sababli ham ta'lim mazmuni rejalashtirilgan maqsadga muvofiq holdagi yo'nalish va hajm bo'yicha shakllantiriladi. U tegishli me'yoriy hujjatlar: ta'lim standartlari, o'quv reja, o'quv dasturlari shaklida rasmiylashtirilib, o'rnatilgan tartibda tasdiqlanadi.

Ta'lim mazmuni tamoyillari ta'lim berishning ma'lum obyektiv qonuniyatlarini o'zida aks ettiradi. Shuningdek, u ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyatining muhim ichki tomonlarini aks ettiradi hamda turli shaklda, turli mazmunda va har xil yo'sinda tashkil etiladigan ta'limning samaradorligini belgilaydi. Quyida ta'lim mazmuni tamoyillari to'g'risida to'xtalamiz:

1. Ta'lim mazmunining uzviyligi tamoyili – bu ta'lim jarayonida ta'lim oluvchiga yetkaziladigan ma'lumotlarning qat'iy mantiqiy izchillikka rioya qilinishidir.

2. Ta'limning amaliyot bilan bog'liqligi tamoyili – bu ta'lim mazmunining amalda o'z ifodasini topish jarayoni bilan uzviy bog'liq bo'lib, u ta'limni “Fan → ta'lim → amaliyot” kabi uzviylikda olib borish jarayonidir.

Ushbu tamoyil didaktikaning asosiy qoidalaridan biri bo'lib, ruhiy hodisalar bilan yaxlit ta'lim jarayonini tashkil etadi.

3. Ta'lim va tarbiya mazmunining uyg'unligi tamoyili – bu kishilarga bilim va tarbiya berish jarayonidan iborat bo'lib, bunda egallangan bilim va ko'nikmalarni hayotga qo'llay olishga o'rgatiladi, hayotda ta'lim oluvchilarning ham intellektual, ham ma'naviy jihatdan uyg'unlikda rivojlanishi ta'minlanadi.

Yaxlit ta'lim - tarbiya jarayonida ikkala o'zaro bog'liq juftlik, ya'ni bilim berish va tarbiyaviy ko'nikmalarni shakllantirish hamda shakllangan ta'limiy – tarbiyaviy bilimlar va ko'nikmalar bo'yicha faoliyat ko'rsatishga o'rgatish, obyektiv borliqdagi qonuniyatlarni o'rganish va uning amaliy munosabatlarini tarkib toptirishda namoyon bo'ladi.

4. O'quv materialini to'g'ri tanlash.

Bunda ta'lim mazmuniga oid quyidagi jihatlarga e'tibor beriladi: o'quv materialini tanlashda mashg'ulotning maqsadi, ta'lim oluvchilarning oldingi mashg'ulotlarda olgan bilim va malakalariga; fan asoslariga oid bilimlarga; ta'lim oluvchilarning jismoniy rivojlanganligiga va shu kabilarga. O'quv materiali mazmuni ta'lim oluvchilarning oldingi tajribalari va fan asoslari bo'yicha olgan bilimlariga hamda mashg'ulotning maqsadiga muvofiq holda tanlanadi.

5. Ta'lim mazmunining ko'rgazmalilik tamoyili – bu ta'lim vositalaridan foydalanishning didaktik tamoyilidir. Shu sababli o'rganilayotgan tushunchalarning mazmunini ochib berishga oid manbalar (pedagogik hodisa va jarayonlar) ajratib olinib o'rganiladi va o'rgatiladi. Ajratib olingan manbalarning ko'rgazmaliligini kuchaytirish uchun turli kodlash usullari (rangli, raqamli, harfli va shu kabilar) qo'llaniladi.

Ta'limning ko'rgazmalilik tamoyili.

O'rganilayotgan hodisa va voqyealarni jonli idrok etish asosida o'zlashtirishni ko'zda tutadi. Bu o'quv materialini aniq obrazlar orqali bevosita idrok qilishni ta'minlaydi.

Ta'limning bu tamoyili – ta'lim jarayonidagi sifatni oshirishga, ta'lim oluvchilarning bilim olishlarini osonlashtirishga (oydinlashtirishga) qaratilgan faoliyat bo'lib, unda ta'lim oluvchilardagi o'rganilayotgan jarayonlarni (narsa va hodisalarni) bevosita hissiy – amaliy jihatdan idrok qilish asosida bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirish jarayoniga asosdir.

6. Ta'limda uzviylik va uzluksizlik tamoyili – bu ta'limda zarur fiziologik – psixologik qonuniyat hisoblanib, bilimni mantiqiy bog'liqlikda o'rganishni ta'minlab beradi. Bu tamoyil har bir fan bo'yicha dasturiy va uslubiy tavsiyanomalar yaratishda joriy qilinadi va ular tushunchalar, dalillar va boshqa fikrlar orasidagi aloqadorliklardan kelib chiqqan qonun va qoidalar bilan amaliy ishlarni bajarish o'rtasidagi mantiqiy bog'liqliklarni o'rganish orqali amalga oshiriladi. Bu qonuniyat ta'limni tashkil etishning asosi hisoblanadi. Bunga amal qilmaslik ta'lim mazmuniga salbiy ta'sirni keltirib chiqaradi, ya'ni ta'lim oluvchilar tafakkurida o'zaro bog'liq bo'lmagan uzuq – yuluq bilimlarning paydo bo'lishiga olib keladi.

7. Ta'limda onglilik va faollik tamoyili. Bunda ta'lim oluvchilar bilimini hayotda qo'llay bilishlari uchun ta'lim mazmuni va unga mos ta'lim berish jarayonini faol fikrlash faoliyatiga aylantirishga to'g'ri keladi, ya'ni o'qitishni shunday tashkil etish kerakki, bunda ta'lim oluvchilar bilimlarini dars mashg'ulotlarida ongli va faol qatnashib egallab olsinlar. Shunda ta'lim oluvchilarda ong o'sib, ijtimoiy tashabbuskorlik va o'quv faoliyatida mustaqillik tarkib topadi.

Ta'limning onglilik tamoyili ta'lim oluvchilarda ta'rif, tushuncha va qoidalarni yodlash va esda saqlash bilan ularni egallash emas, balki bu bilimlarni hayotiy hodisalar va jarayonlar bilan bog'liq bo'lgan mazmunini

tushunishlaridadir. Bu tamoyil tafakkurini shakllantiruvchi qoida bo'lganligi uchun ham ta'lim oluvchilarni muammoni mustaqil hal qilishga o'rgatadi.

8. Ta'lim mazmunini ilmiy asosda tashkil etish tamoyili. Bu ta'lim oluvchilarni o'qitish ishlarini faollashtiradigan, ongini o'stiradigan, ilmiy dunyoqarashini kengaytiradigan, ularni mustaqil ta'lim olishga yo'naltiradigan usullarga o'rgatadi hamda pedagogik, texnik atamalardan to'g'ri foydalanishga odatlantiradi.

Demokratiya (demos – xalq va kratos – hokimiyat, xalq hokimiyati ma'nosini anglatadi). Har qanday davrning, har qanday jamiyatning va har qanday xalqning o'ziga xos demokrasiyasi bo'ladi. Ya'ni, demokratik tamoyillarni belgilashda, jamiyatning obyektiv va subyektiv shart – sharoitlari asosida shakllangan, xalqning, millatning ijtimoiy ongi va psixologiyasini xal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Demak, demokratiya insoniyatning madaniyati, ma'naviyati, ijtimoiy ongi, mentaliteti, idroki, bilim doirasi, ishbilarmonlik qobiliyati, uning jamiyatda erkin yashashi va mehnat qilish ko'nikmasi bilan birgalikda shakllanib, rivojlanib boradigan tabiiy tarixiy jarayondir.

Demokratlashtirish – oliy o'quv yurtini boshqarishdan tortib, butun ichki tuzilishi va faoliyatini o'z ichiga oladi. U har qanday buyruqbozlikdan, ayrim shaxs va jamiyat a'zolarining shaxsiy fikrlaridan xolos etadi, o'zaro bir – birini to'g'ri tushunish, ishonch va do'stona xamkorlik asosida milliy, ma'naviy ijodiy erkinlik berish, o'quv – tarbiya ishining shakllari, uslublarini yaxshilash uning mohiyatini tashkil etadi.

Pedagog o'z faoliyatini talabalar faolligini oshirishga, ularning o'quv – tarbiya ishlarini hal qilishga qaratadi, ya'ni guruh jamoasiga tayanib ish ko'radi. Umuman olganda darsda va darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarni demokratik usulda tashkil etish o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, har bir ishda faol ishtirok etish hamda tashabbus ko'rsatishga, guruh jamoasi ishiga astoydil yondashishga o'rgatib, ta'lim – tarbiya ishining samaradorligini oshiradi.

Ta'limni insonparvarlashtirish – bu insonga ta'lim berishda ularga nafaqat bilim berish, kasb – hunarni egallashni o'rgatish, balki yaxshilikni sevishni,

insoniylik amaliyotini ham o'rgatish, ya'ni insoniylik sifatlarini namoyon etish qobiliyatlarini hosil qilishga ko'maklashish jarayonidir.

Qadimgi donishmandlarning "O'z – o'zingni angla!" – degan o'lmas hikmati bizgacha yetib kelgan. Bu ajoyib durdona fikrdan qanchadan – qancha ma'no bor. Ayni paytda u barcha narsalarning o'lchovi va tabiati haqidagi fan kalitidir (ochqichidir). Demak, inson o'z – o'zini o'rganmasdan va anglamasdan turib insoniylasha olmaydi. O'z – o'zini anglash insonning o'zida insoniy sifatlarni barqarorlashtirishga yordam beradi. Ziyolilik ham, ijodkorlik ham insoniylik o'lchovi emas. Ammo insoniylashishni ham ijodiy, ham amaliy faoliyat tarzida qaramoq kerak.

Ta'limni insonparvarlashtirishda quyidagilarga e'tibor berish lozim:

- ta'lim berishda ta'lim oluvchi o'z huquqlarini bilishligini baholash va lozim topilganda ularni ta'kidlab qo'yish;
- ta'lim jarayonini ta'lim oluvchining bilim olish imkoniyatlarini va qobiliyatlarini e'tiborga olish;
- ta'lim jarayonida ta'lim oluvchining aqliy, jismoniy hamda ma'naviy dunyoqarashini namoyon etishga imkoniyat yaratish kerak va ular ta'lim jarayonida sog'lom muhit yaratishga muntazam ravishda qayg'urish;
- ta'lim jarayonida ta'limning faol usullari to'g'risida keng qamrovli tushuntirish ishlari olib borish hamda ta'lim jarayonida o'qituvchi va ta'lim oluvchining teng munosabatda bo'lish jarayonlarini ta'minlash;
- Ozod va obod Vatan, Erkin va farovon Hayot qurishdek buyuk vazifani bajarishda faol qatnashuvchi barkamol avlodni tarbiyulashni erkinlashtirishning barcha tamoyillariga amal qilish va ilg'or metodlardan samarali foydalanish, shuningdek, ilm-fan va texnika-texnologiyalarning eng so'ngi yutuqlari asosida yangi axborot va pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish va boshqalar.

Ta'lim mazmunini tabakalashtirish o'ziga xosi ijodiy jarayon bulib u ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlari va intellektual salohiyatini hisobga olgan holda amalga oshiriladi hamda shular asosida ta'lim oluvchilar guruhlarga

ajratiladi. Bunda o'rganilayotgan manbaning (mavzuning bobning, fanning, kursning, sohaning va shu kabilarning) mazmuni, hajmi, murakkabligi bilan bir – biridan farqlanadigan turli darajadagi o'quv dasturlari va rejalari, didaktik va innovasion kommunikativ didaktik materiallar tayyorlanadi hamda ularni bajarish va ulardan foydalanish metodologiyasi tayyorlanadi.

Ta'lim mazmunining hajmi kishilik jamiyat tajribalari, madaniyati, ma'rifati qo'lamiga, xarakteri esa uning darajasi, yo'nalishi va eng avvalo ehtiyojlari, orzu – umidlariga binon ta'lim mazmuni, uning tarkibi va yo'nalishi kelib chiqadi.

Ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilar ta'lim (o'quv materiali) mazmunini o'zlashtiradilar. Bu mazmun qancha kam va tushunarli bo'lsa, ta'lim jarayoni ham unga mos holda qisqa bo'ladi. Ammo, bu jarayon samaradorligi aniq boshlang'ich va so'nggi holatiga ko'ra baholanadi.

Umuman olganda pedagogikada ta'lim mazmuni deganda jamiyat taraqqiyoti davomida ularga mos, o'z tasdig'ini topgan va to'plangan tajribalar tuguniladi va ular bir paytning o'zida ta'lim maqsadlari, o'zlashtirish obyekti, ta'lim natijasi sifatida namoyon bo'ladi.

Ta'lim mazmunini tanlab olishga umumiy yondashuvlar:

I. Ta'limda uzviylik o'quv predmetining tashkiliy qismlarining to'g'ri nisbati va zaruriy bog'liqligini ta'min etadi.

Bilimlarni o'zlashtirish jarayoni qonuniyatlari omili ilmiy bilimlarni to'g'ridan to'g'ri o'quv predmeti mazmuni sifatida talqin yetishiga yo'l qo'ymaydi, unga didaktik ishlov berishni talab yetadi. Shunday qilib, uzviylik faqatgina to'g'ri chiziqli yemas, balki o'quv materialini konsentirik joylashuvida ham amalga oshiriladi.

Tushunchalarni keng va chuqur aloqadorligini o'rganish mazmunini boyitishga uni o'zlashtirish shakllarining uzviyligini ta'min yetadi.

Uzviylik alohida o'quv predmetlarinigina yemas, balki turli o'quv predmetlarining o'zaro munosabatlarini ham qamrab olish zarur. Buning uchun turli o'quv predmetlatini o'rganishda obyektiv aloqadorligi asosiy hisoblanadi.

II. Ta'lim mazmuni avval DTS, so'ngra o'quv reja va dasturi shaklida loyihalashtiriladi.

Ta'lim mazmuni ta'lim jarayoning asosiy elementi (tashkil yetuvchi komponenti) ni o'zlashtirish natijasida ijtimoiy maqsadlarga erishiladi. O'zlashtirish zarur bo'lgan ijtimoiy madaniy tajribaning tavsifi va hajmi aniq shart – sharoit, imkon, zamon, shuningdek ta'lim muassasasining turi va darajasiga bog'liq bo'ladi.

Ta'lim mazmuni tashkil yetuvchi tarkibiy qismlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: a) samarali amaliy faoliyat tajribasi, ya'ni mehnat, iqtisodiyot, siyosat ijtimoiy va boshqa sohalardagi vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish;

b) bilish tajribasi atrof olam rivojlanishi qonuniyatlarini anglash metodlari va natijalari;

v) umumiy maqsadlarga yerishish jarayonidagi ijtimoiy o'zaro ta'sirlar tajribasi;

g) axloqiy etik tajriba;

d) ma'naviy – madaniy tajriba va shu kabilar.

Aniq kasb bo'yicha ta'lim mazmunini integrativ yondashuv asosida tanlab olishda uning qaysi soha bo'yicha ishlab chiqarishga mansubligi hisobga olinadi.

Integrativ yondashuv asosida kasb – hunar ta'limi mazmunini tanlab olishda me'yoriy asos tasniflagich va DTS, TTS hisoblanadi.

Demak, kasb – hunar ta'limi mazmunini tanlab olishda dastlabki asos kasb – hunar turi hisoblanadi. Ajratib olingan ta'lim mazmuni yuqoridan pastga tomon tahlil etiladi. Yuqoridagi qatlam sohaga va alohida ishlab chiqarish faoliyat ko'rinishlariga mos bo'ladi. O'rta qatlam tutish kasblarga to'g'ri keladi. Tahlil borishida eng avvalo umumiy ta'lim mazmuni, keyin xususiy mazmun, ya'ni kasb-hunarning o'ziga tegishli mazmuni tanlab olinadi. Bunday didaktiv tahlil mazmunining unifakasiyalashgan qismlarini ajratib olib, kasbiy ta'lim mazmunini ilmiy asosda ma'lum tizim yoki tuzilmaga keltirish imkonini beradi. Bu yondashuv o'quv dasturini ushlab chiqish (tuzish) imkonini beradi.

Ma'lumki, zamonaviy kasb – hunar kollejlarda bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda “Milliy model” negizida har tomonlama kamol topgan, ma'naviy va kasbiy yetuk, jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shuvchi ta'lim va kasb – hunar dasturlarini ongli ravishda tanlash va keyinchalik puxta o'zlashtirish uchun ijtimoiy – siyosiy, huquqiy, psixologik va boshqa tarzdagi pedagogik – tashkiliy sharoitlarni yaratishni, jamiyat, davlat va oila oldidagi o'z javobgarliklarini his etadigan bo'lajak mutaxassislarni tarbiyalashga e'tibor qaratilishi lozim.

Bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashdagi o'quv rejaga kiritilgan 23 ta fan kasb – hunar kollejlarning “Umumta'lim fanlari” blokining asosini tashkil etadi. Bularni matematika, informatika, fizika, huquqshunoslik, ma'naviyat asoslari, axborot texnologiyalari, estetika, milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar, iqtisodiyot asoslari kabi fanlari bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda umumkasbiy fanlari va mutaxassislik fanlari bloklari bilan uzviy bog'liq holda olib borilishi bo'lajak mutaxassislarni intellektual salohiyati va kasbiy yetuk qilib tarbiyalashning g'oyaviy – didaktik asosini tashkil etadi.

Umumta'lim fanlari blokidagi ijtimoiy fanlar bo'lajak mutaxassislarning aynan jamiyat qonuniyatlarini va iqtisodiy aloqalar ta'moyillarini, mehnat bozorining funksional vazifalari va unda shaxsning (lozim topilganda jamoaning, ya'ni firmaning, o'quv muassasalarining va shu kabilar) o'z o'rnini topishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni beradi. Ayniqsa, kasb – hunar kollejining o'quv rejasidagi “Ma'naviyat asoslari” bir qator ijtimoiy - gumanitar fanlar mazmunini qamrab oladi va aynan mazkur fan mazmuni ham ma'naviy jihatdan, ham iqtisodiy jihatdan, ham fundamental fanlar asoslari jihatlari bilan manazam ravishda boyitilib, rivojlantirilib borilmog'i lozim bo'ladi.

Kasb – hunar ta'limidagi bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda maxsus (mutaxassislik) fanlarining o'ziga xos salmoqli hissasi bor. Ular egallanishi lozim bo'lgan ixtisoslikni o'rganishning asosini tashkil etadi va turli ko'nikma hamda malakalarni o'z ichiga oladi.

Mutaxassislik fanlari blokining asosiy vazifalaridan biri aniq bir kasb bo'yicha texnikalar yoki texnologik jarayonlar bo'yicha o'quvchilarda kasbiy

jihatdan shakllanishi kerak bo'lgan ko'nikma va asosini tashkil etuvchi bilimlar majmuasini hosil qilishdan iborat. Mazkur fan blokining asosiy maqsadi tayyorlanadigan mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning yadrosini tashkil etib, ular bo'lajak mutaxassislarning amaliy faoliyatga bemalol kirib borishiga sharoit yaratishdan iboratdir. Bunda ushbu blokka kiruvchi fanlar mazmuni, o'qitish maqsadi va vazifalari, metodlari, shakllari, vositalari, tashkillashtirilishi, o'tkazilish joyi, jihozlanishi, ajratilgan vaqti bilan boshqa fanlar bloklaridan va umumta'lim fanlaridan farq bo'ladi, chunki bu blok bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhimdir. Shu sababli bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda doimo ushbu sohaga tegishli moddiy – texnika baza, o'quv – axborotli ta'minot va kasbiy yetuk o'qituvchilar bilan ta'minlash kasb – hunar ta'limida ustivor vazifadir.

Demak, kasb – hunar ta'limida amaliy bilimlar, ko'nikmalar va malakalar nazariy bilimlardan kam emas va albatta ulardan ko'zlangan maqsad bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning samarali yo'llarini yaratish va joriy etishdan iboratdir.

O'quv fanlari bloki – bu ta'lim dasturining kadrlar tayyorlash jarayonida aniq maqsad va vazifalarga erishish uchun muayyan bilim sohasi yoki faoliyatning o'zlashtirilishini ta'minlaydigan o'quv fanlarini birlashtiruvchi tarkibiy qism.

Bu bloklarning har birining bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda o'z o'rnini va roli hamda vazifasi bor. Bu yerda ularga tegishli quyidagi ma'lumotlarni keltiramiz.

Umumta'lim fanlari bloki bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda ta'lim dasturining majburiy fanlar blokiga kirib, ularning yordamida bilishning usullari, axborot to'plash, ularni qayta ishlash va uzatish usullarining jamiyatdagi o'rnini va ahamiyati jihatidagi tasavvurlarni shakllantirish; tabiiy fanlarning o'zaro fundamental bo'lishi; zamonaviy tabiiy fanlarning tadqiq etish konsepsiyasi; tabiatdan oqilona foydalanish va inson faoliyatining ekologik tamoyillari; tabiatga putur yetkazmaydigan texnologiyalar yaratish istiqbollari, koinotning tabiiy obyekt ekanligi va uning evolyusiyasi haqidagi ilmiy tasavvurlarini shakllantirish;

muayyan bilim sohasi uchun zurrur bo'lgan fundamental fanlarni chuqur o'rganishning nazariy asoslarini o'rgatishlar amalga oshiriladi.

Umumkasbiy fanlar bloki bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashdagi ta'lim dasturining majburiy fanlar blokiga kirib, ular yordamida umumta'lim fanlar bloki bilan mutaxassislik fanlari blokining nazariy bog'liqliklarini ta'minlaydi.

Ixtisoslik (mutaxassislik) fanlari bloki ham bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashdagi ta'lim dasturining majburiy fanlar blokiga kirib, ular yordamida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyatiga bevosita tegishli bo'lgan maxsus bilimlarni, kasbiy faoliyat bo'yicha ko'nikmalarni va usullarni shakllantirishni ta'minlaydi.

O'quv amaliyoti bloki bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashdagi ta'lim dasturining majburiy fanlar blokiga kirib, uning yordamida nazariy olgan bilimlarni amaliy faoliyatdagi o'z aksini topishning vositalari, omillari, shakllari va uslublarining hayotiyiligini, shuningdek, "Fan – ta'lim – amaliyoti" uzviyiligini akmaliy jihatdan asoslashi ta'minlanadi.

Ishlab chiqarish amaliyoti bloki bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashdagi ta'lim dasturining majburiy fanlar blokiga kirib, ular yordamida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi bo'yicha egallagan bilim va ko'nikmalarini kasbiy malakaga aylantirishga tayyorlanadi va bo'lajak mutaxassislarning o'zini "Mehnat bozori"ga, ya'ni kasbiy faoliyatga tayyorlaydigan va shuning bilan birga yakuniy davlat attestasiyasiga qatnashishga ham imkoniyat yaratilishi ta'minlanadi.

Kollej ixtiyoridagi blok bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashdagi ta'lim dasturining ta'lim sifatiga qo'yiladigan talabalar va "Mehnat bozori" konyukturasi tez o'zgarayotgan sharoitda ta'lim dasturining safarbarligi va moslashuvchan bo'lishini ta'minlaydi.

Yakuniy davlat attestasiyasini blokida umumiy natijalar baholarini aniqlash jarayoni kechadi. Bu bosqich bo'lajak mutaxassisning o'z kasbiga oid fanlarni nechog'lik puxta o'zlashtirilganligini va kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajalarini baholash imkoniyatini beradi. Bu orqali o'tkazilgan ta'lim – tarbiya

jarayoniga xulosa yasashga ham imkoniyat yaratiladi va ular asosida kasb – hunar kollejarini bitiruvchisiga tavsiyalar berilishi mumkin bo’ladi. Yakuniy Davlat attestatsiyasi nazoratlari natijalari to’g’risidagi qarorni jamoaviy qabul qilinadi.

Hozirgi kundagi ta’lim tizimi nafaqat shu o’quv rejadagi fanlarni bilishni, balki uzluksiz ta’lim tizimidagi o’rta umumta’lim muassasalaridagi (kasb – hunar ta’limigacha bo’lgan davrdagi ta’limdagi) o’rganiladigan mavzuga mos ma’lumotlarni oqilona o’rganib, ulardan “Fan→ ta’lim → amaliyot” tizimida samarali foydalanishni taqozo etmoqda. Shundagina bo’lajak mutaxassislardagi kasbiy faoliyatlar DTS dagi bilim, ko’nikma va malakalarga qo’yilgan talablarga to’la javob bera oladi va bo’lajak mutaxassislarni raqobatbardosh qilib tayyorlashga erishiladi hamda ularga ishonch bilan kasbiy faoliyatini amalga oshirishga yo’llanma bera olamiz.¹

O’zgaruvchan miqdorlarga ko’ra to’rt bosqichda tajriba-sinov ishlari tashkil etildi. Tajribada o’zgaruvchan miqdorlarni oshirib borish usulidan foydalanildi.

1–bosqich o’zgaruvchan miqdorlarga ko’ra tashkil etildi. Talabalar tarbiyasida oila, mahalla va o’quv muassasi hamkorligining amaliy ahamiyati bo’yicha o’zgaruvchan miqdorlar doirasida o’tkaziladi. Bu bosqichda taqqoslash maqsadida 3 ta tajriba, 3 ta nazorat sinflari tanlab olinadi. Tajriba va nazorat sinflarida jami 168 nafar o’quvchi ishtirok etdi.

Tajriba–sinov o’rganilgan va endi o’rganilayotgan mavzularning farqini anglash, mavzuga mos dars holatini hosil qilish, o’rganilayotgan mavzuning nazariy va amaliy ahamiyatiga doir kirish suhbatlari tashkil etildi. Nazorat ishlari o’quvchilarda Talabalar tarbiyasidi oila, mahalla va talim muassasi hamkorligining amaliy ahamiyatini to’liq o’zlashtirishiga olib keladi, degan ilmiy faraz asosida o’tkaziladi.

¹ Yo’ldoshev J.F., Shirinov M., Najmiddinova M. Ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimiga innovasion yondashuv // Tarbiya. – Toshkent: 2010. - №2. – B. 19 – 25.

Tajriba–sinov ishlarining 2–bosqichi 1–bosqichdan farqli ravishda o’zgaruvchan miqdorlar doirasida o’tkaziladi. Tajriba–sinov ishlarining 2–bosqichida yuqorida keltirilgan o’zgaruvchan miqdorlarga qo’shimcha tarzda quyidagi miqdorlar berildi:

- 1) rasm, chizma, jadvallar; 2) dars topshirig’ida berilgan vazifalar;
- 3) takrorlash usuli; 4) o’zlashtirish darajasidagi o’quvchilarni ogohlantirish; 5) bahs; 6) savolga javob topish; 7) qo’shimcha topshiriq tanlash;
- 8) takrorlash.

Tajriba–sinov ishining 3–bosqich tajriba–sinov ishlari 2–bosqichida amal qilingan barcha o’zgaruvchan miqdorlarga qo’shimcha tarzda o’zgaruvchan miqdorlarning ikki xususiyati hisobga olindi:

Yakuniy bosqich tajriba-sinov ishlari davrida o’quvchilar (168 nafar) o’rtasida suhbat, savol-javob va anketa so’rovlari tashkil etildi, ular tomonidan test topshiriqlari bajarildi. O’rganish natijasida quyidagi ko’rsatkichlar qo’lga kiritildi (2.3.1- jadvallar):

2.3.1-jadval

O’quvchilarining tarbiyasida oila, mahalla va o’quv muassasi hamkorligining amaliy ahamiyati borasidagi bilimlari darajasi

Guruhlar	O’quvchilar soni (nafar)	Bilim, ko’nikma va malakalari darajasi		
		Yuqori	O’rta	Past
Tajriba-sinov guruhi	85	18	17	50
Nazorat guruhi	83	16	17	50

Tajriba-sinov ishlarining samaradorligini aniqlash maqsadida dastlabki va yakuniy tajriba natijalarini qiyosiy solishtirish natijasida quyidagi jadvallar hosil qilindi (2.3.2 - jadval):

2.3.2-jadval

O’quvchilar tarbiyasida oila, mahalla va talim muassasi hamkorligining amaliy ahamiyati borasidagi bilimlarining dinamik o’sishi

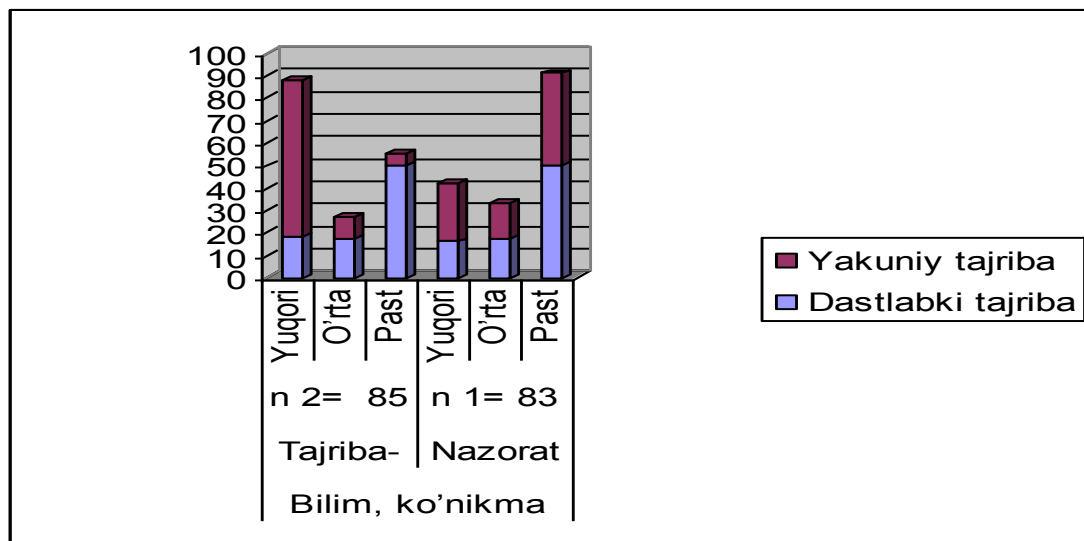
Guruhlar	Bilim, ko’nikma va malakalari darajasi

Bosqichlar	Tajriba-sinov guruhlari n ₂ = 85 nafar			Nazorat guruhlari n ₁ = 83 nafar		
	Yuqori	O'rta	Past	Yuqori	O'rta	Past
Dastlabki tajriba	18	17	50	16	17	50
Yakuniy tajriba	70	10	5	26	16	41

Tajriba-sinov uchun tavsiya etilgan metodikaning samaradorligini dalillar bilan isbotlash maqsadida yakuniy bosqich natijalari tahlil qilindi. Yakuniy bosqich tajribasidan keyin tajriba-sinov guruhida sifat ko'rsatkichlarining o'sishi kuzatildi.

2.3.1-diagramma

O'quvchilar tarbiyasida oila, mahalla va talim muassasi hamkorligining amaliy ahamiyati borasidagi bilimlarining dinamik o'sishining diagramma holati

IKKINCHI BOBGA DOIR XULOSALAR

Talabalar tarbiyasi mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohatlar bilan hamohangdir. Tarbiya jarayonining mushtarak maqsadlaridan biri barkomol shaxs kamoloti bilan chambarchas bog'liqdir. Globollashuvning ta'lim jarayoniga ta'sirini hisobga olsak har tomonloma yetuk, tarbiyalangan yoshlar uning salbiy

ta'siriga berilmasligi mumkin. Bizning fikrimizcha quyidagi omillar tarbiya jarayonida e'tiborga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchidan, talabalar tarbiyasining asosini oiladagi tarbiya tashkil qiladi. Shuning uchun tarbiya jarayonida oilaning ma'naviy, ma'rifiy, axloqiy imkoniyatlarini hisobga olinishi muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Oiladagi milliy urf odatlarimiz, ota onaga, tug'ilgan zaminniga hurmat e'tibor, ularni e'zozlash xislatlari shakllanadi.

Ikkinchidan, ota ona yurtning muqaddasligi, uni dimo qo'riqlash, dushmalardan himoya qilish har birimizning burchimiz ekanligini bolalarga uqtiradilar, milliy madaniyatimiz durdonalarini asrash, tarixiy obidalarimizni avaylab, bo'lajak avlodlarga etkazish kabi xususiyatlarni ularga singdiradilar.

Uchinchidan, mustaqilligimizning tarixiy ahamiyatini anglash, mamlakatimiz bayrog'i, gerbi, gimnga hurmat bajo keltirish lozimligini ham bolalar dastlab o'z oilalarida tushinadilar.

To'rtinchidan, oilaning huqiqiy tarbiyadagi roli shundan bilinadiki O'zbekiston Respublikasining Qonunlarini bajarish, ularga itoat qilish har bir fuqoraning burchi ekanligini yoshlar ota onalarining suhbatlaridan bilib oladilar.

UMUMIY XULOSA VA TAKLIFLAR

Bitiruv malakaviy ish mavzusiga doir ilmiy, pedagogik manbalarning muallif tomonidan mustaqil o'rganilishi natijasida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi va takliflar berildi,

Insonni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash xalqimizning azaliy orzusi bo'lib, ajdodlarimiz ma'rifat, ma'naviyat va madaniyatni qanday qilib yosh avalodga o'rgatish - ularni komillikka yetaklash yo'llari, qonun – qoidalarini mutassil izlaganlar. Chunki, insonni ma'rifatli va ma'naviy komillikka erishishida oila, mahalla talim muassasi hamkorligi amaliy kasb etadi.

Tadqiqod ishimizda bo'lajak pedagoglar tarbiyasida ta'lim jarayoni, oila va mahallaning ma'naviy o'rni va tarbiyaviy yo'nalishdagi tadbirlar mazmuni samaradorligining pedagogik shart-sharoitlarini o'rganish va ta'limda oila, mahalla va talim muassasi hamkorligi jamiyatini rivojlantirish sharoitida bo'lajak pedagoglar tarbiyasidagi muhim omillar va ushbu jarayonda jamoat tashkilotlari hamkorligin ilmiy tahlili jarayonlari yoritildi.

Ta'limdagi demokratik mazmundagi islohatlar davrida bo'lajak pedagoglar tarbiyasi usullari, mazmunining uyg'unlashuvida oila, mahalla,

ta'lim muassasalari aloqalarini mazmuni, shakl, metod va vositalari yoritilishga harakat qilindi.

Ma'lumki, mamlakatimiz taraqqiyoti va kelajagi ta'lim – tarbiya sohasidagi sifat o'zgarishlari qilib yuqori samaradorlikka erishishga, ularning jahon ta'limi talablari bilan mosligi va amaliy hayotdagi o'rnini qay darajada topayotganligiga bog'liq.

Ta'lim - tarbiyadagi sifat o'zgarishlar va yuqori samaradorlik ko'proq oila, mahalla va talim muassasi hamkorligi zamonaviy yutuqlarini talabalar ongiga singdirishni qay darajada olib borilganligiga bog'liq bo'lib, u barkamol avlod tarbiyasida mustahkam asos bo'ladi. Shunday asoslarda ta'lim–tarbiya berish bo'lajak mutaxassislarni yangicha sharoitlarda ishlashga tayyorlovchi innovasion jarayon bo'lib, oldingi egallagan bilimlar asosida ijobiy pedagogik samaralarni yaratish va joriy etishdan iboratdir. Bu talablarni bajarish ta'lim - tarbiya jarayonini ilm - fan va texnika – texnologiyalarning eng so'ngi yutuqlari asosida, zamon talablarini hisobga olgan holda tashkil etish muammosi mavjudligini ta'kidlaydi.

TAKLIFLAR

Talim muassasalarida oila, mahalla hamkorligining roli va ahamiyatini doimiy ravishda joriy etish uchun quyidagi takliflarni beramiz:

1. Talabalar tarbiyasida oila, mahalla va o'quv muassasi hamkorligining amaliy ahamiyatini aks etiruvchi metodik qo'llanma yaratish.

2. O'quvchilar tarbiyasida oila, mahalla va o'quv muassasi hamkorligining ahamiyati to'g'risidagi bilimlar izchil, uzluksiz, tizimli maqsadga muvofiq foydalanish chora tadbirlarni belgilash.

3. Talabalar tarbiyasida oila, mahalla va o'quv muassasi hamkorligining roli va ahamiyati mavzusida maxsus ruknni tashkil etish.

4. Viloyatning barcha talim muassasida "Talabalar tarbiyasida oila, mahalla va o'quv muassasi hamkorligining amaliy ahamiyati" mavzusida seminarlar, kechalar, anjumanlar o'tkazish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

I. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: Adolat, 2010. - 56 b.
2. O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. Toshkent, 1997.
3. O'zbekiston Respublikasi “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”. Toshkent, 1997.

II. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonlari va qarorlari

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori, Oliy ta'limning me'yoriy xujjatlari. Toshkent, 2001. – 140 b.

III. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari

5. 2004–2009 yillarda maktab ta'limini rivojlantirish Davlat umummiy dasturi //Xalq so'zi g., 2004 yil, yanvar.

IY. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov asarlari va

ma'ruzalari ..Karimov I.A. Buyuk maqsad yo'lidan og'ishmaylik. T., «O'zbekiston», 1993 y.

6. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: «Sharq», 1997.
7. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. «Muloqat» jurnali, 1998 yil, 5-son.
8. Karimov I.A. Mamlakatni modernizasiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustivor maqsadimizdir //Xalq so'zi g., 2010 yil, yanvar.
9. Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohatlarni yanada chuqurlashtirish va fuqorolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. -T.: O'zbekiston, 2010. - 54 b
10. Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. TAT. 3-jild. – T.: O'zbekiston, 1996. - 366 b.
11. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. - T.: O'zbekiston, 2008. - 174 b.

V. Darsliklar

12. Zunnunov A., Xayrullayev M. Pedagogika tarixi.– T.: Sharq, 2000. - 240 b.

13.G'aybullayev N.R., Yodgorov R., Mamatkulov R. Pedagogika. Toshkent, 2005.-176 b.

14.Hasanboyeva O.U., Hasanboyev J., Hamidov X. Pedagogika tarixi. – T.: O'qituvchi, 1997. – 248 b.

15.Hasanboyev J., To'raqulov X.A., Alqarov I., Usmanov N.O'. Pedagogika. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2011.- 482 b.

VI. O'quv qo'llanmalar

16. Abdullayeva Sh. va boshq. Pedagogika. T.: «Fan», 2004, 264 bet.

17.Zunnunov A. O'zbek pedagogikasi tarixi. T.: «O'qituvchi», 1997, 272 bet.

18.Munavvarov A. Pedagogika (o'quv qo'llanma). - T. O'qituvchi, 1996. – 215

Farsaxanova D.R. Talabalarga ma'naviy axloqiy tarbiya berish texnologiyasi (o'quv uslubiy qshllanma). Toshkent, “Fan va texnologiyalar”, 2009 – 104b

19.G'oziyev E. Psixologiya (Yosh davrlari psixologiyasi) /Qo'llanma. – T.: O'qituvchi, 1994. – 223 b.

20.Mudrik A. V. “Sosialnaya pedagogika”. - M. 2003.- 234s.

21.O'zbek pedagogikasi antologiyasi. II jild, T.: «O'qituvchi», 1999, 147 bet.

VII. Ilmiy monografiyalar

22.Abdurasulov M. O'zbek ma'rifatparvar shoirlari ilm-ma'rifat haqida. – T.: «O'qituvchi», 1991. 324b.

23.Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. Toshkent, 1996.- 342 b.

24. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. Toshkent, Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993 - 234 b.

25.Avesto va uning insoniyat taraqqiyotidagi o'rni. – T.: Fan, 2001. – 19 b.

26. Abdikuddusov O.A. Rashidov H.F. Kasb hunar pedagogikasi. Toshkent, 2009-238 b.

27.Ahmedjonova A. va boshq. Komil inson davr talabi. T. «Yangi asr avlodi», 2004, 150 bet.

28.Irisov A. Abu Rayhon Beruniy. 100 hikmat. Ibratli so'zlar. – T.: Fan, 1993. - 24 b.

29. Musurmanova O. Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. – T.: O'qituvchi, 1996. – 192 b.
30. Muxamedov G'.I., To'raqulov X.A. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning ilmiy nazariy asoslari. Toshkent, "Fan", 2004 - 230 b.
31. Pedagogik atamalar lug'ati. Toshkent. "Fan", 208 – 231 b.
32. To'rakulov O.X. Axborotlashtirilgan ta'lim muhitini yaratishning metodologik asoslari. Toshkent, 2010 – 242 b.
33. Forobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri /Tuzuvchi: M.Mahmudov, ma'sul muhar. M.Xayrullayev. – T.: A.Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1993. - 223 b.
34. G'aybullayev N.R., Yodgorov R., Mamatkulov R. Pedagogika. Toshkent, 2005.-176 b.
35. Hasanboyev J., To'raqulov X.A., Xaydarov M, Xasanbayeva O, Usmanov N.O'. Pedagogika fanidan izohli lug'at. Toshkent: Fan va texnologiya, 2009. - 672 b.

VIII. Ilmiy amaliy anjumanlar, ma'ruza matnlari, to'plamlari

36. Uzlüksiz ta'lim jarayonini takomillashtirishning dolzarb masalalari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – T.: T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zPFITI, 2004. -21-23 b.
37. Umumiy o'rta ta'lim tizimini rivojlantirish istiqbollari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – T.: Akadem-xizmat, 2006. - 40-43 b.

IX. Gazeta va jurnallar

38. Abdullayeva T. Milliy iftixor hissini tarbiyalash //Boshlang'ich ta'lim., 2002. 4-son. – 12–15 b.
39. Adizov B.R. Ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish //Mahorat ko'zgusi j., 2000. 1-son. – 11–15 b
40. Jabborov U. Sohibqiron davrida adolat // "Milliy tiklanish" gazetasi, 2007 yil 11 aprel.
41. Jo'rayev R.X., Safarova R.A., Ibragimov X.I. Pedagogika fani Konsepsiyasi //Xalq ta'limi j., 2004. 5-son. - 8–33 b.

42. Yo'ldoshev J.F., Shirinov M, Najmiddinova M. Ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimiga innovasion yondoshuv.// Tarbiya. Toshkent, 2010, 2-son B. 19 - 25.

43. Uvatov U. O'zbekiston buyuk allomalar yurti. "Ma'rifat" gazetasi, 2005, 1 oktyabr.

44. Umumiy o'rta ta'limning DTS va o'quv dasturi //Ta'lim taraqqiyoti j., 1999. 7-maxsus son. – 480 b.

X. Virtual kutubxona elektron darsliklari va o'quv qo'llanmalari

XI. Doktorlik, nomzodlik va magistirlilik dissertasiyalari

45. Mahmudova N.D. "Avesto"da ta'limiy-axloqiy qarashlar: Ped. fanl, nomz. ... diss. avtoref. – T.: 2005. - 22 b.

46. Mahmudov M.H. Ta'limni didaktik loyihalashning nazariy asoslari: Ped.fanl.dok. ... diss. – T.: 2003. – 342 b.

XII. Internet saytlari

47. <http://www.nuu.uz>

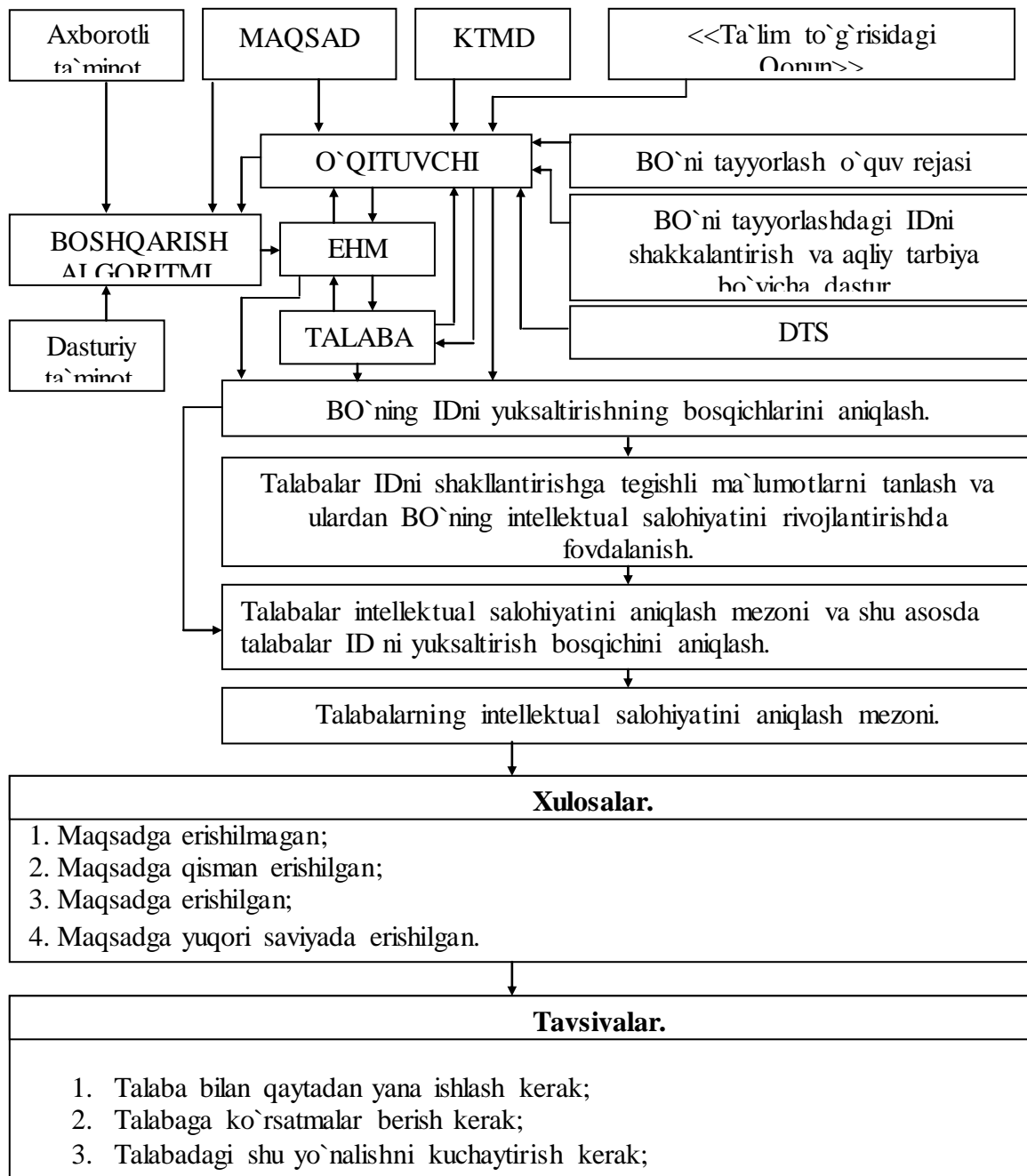
48. <http://www.istedod.uz>

49. <http://www.academy.uz>

ILOVALAR

1 - ilova

Talabalar ilmiy dunyoqarashini yuksaltirishga yangi axborot texnologiyalarini joriy etish tuzilmasi

Izoh: shakldagi KTMD – kadrlar tayyorlash milliy dasturi;

EHM – elektron hisoblash masini

BO' – bo'lajak o'qituvchilari; DTS – Davlat ta'lim standartlari; ID – ilmiy dunyoqarash ma'nolarini anglatadi.